

TALİBAN'IN ORTAYA ÇIKIŞ, MÜCADELESİ VE YÖNETİM SÜRECİ

Samaruddin GAWHARY¹

Öz

Bu makale, Taliban'ın ortaya çıkış, mücadelesi ve yönetim süreci, Taliban'ın ortaya çıkma kökenlerini daha iyi anlayabilmek için 1979- 1988 yılları arasındaki işgal savaşına dönmek gerekiyor. İki süper güç olan SSCB ile ABD arasındaki gerilim ve rekabetin Afgan toplumu üzerinde önemli sonuçları oldu. SSCB ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi kimi zaman belirli toplumsal grupların çıkarlarına hizmet ederken kimi zamanda onlara zarar vermiştir. 1992-1996 yılları arasında Peştun çoğunluk ile Tacik, Özbek, Hazara ve Türkmen azınlıklar arasındaki çatışmalara tanık olduğumuz iç savaş kamuoyuna yansdı. Tarihsel olarak Taliban hakkında yazılan eserleri üç ana kategoriye ayırmak mümkündür. İlk olarak 1996- 2001 yılları arasında ilk Taliban'ın arka planı ve yapısı hakkında acılanması. İkinci olarak 11 Eylül'ün düşüşünden sonra Taliban'la ilgili çalışmalar. Üçüncü olarak ABD'nin 2021 'de Afganistan'dan çekilmesinin ardından ikinci kez Taliban'ın ortaya çıkışını ele alan çalışmaları. Makale, Taliban'ın iç ve dış politikasını gelecekte dinamikleri dünyaya nasıl etkilenecek üzerine bir tartışma sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Politika, Taliban, Yönetim

THE EMERGENCE, STRUGGLE AND GOVERNANCE OF TALIBAN

Abstract

In order to better understand the origins of the Taliban's emergence, struggle and governance, it is necessary to go back to the war of occupation between 1979 and 1988. The tension and rivalry between the two superpowers, the USSR and the USA, had significant consequences for Afghan society. The intervention of the USSR and the USA in Afghanistan sometimes served the interests of certain social groups and sometimes harmed them. Between 1992 and 1996, the civil war between the Pashtun majority and the Tajik, Uzbek, Hazara and Turkmen minorities was publicized. Historically, the works written about the Taliban can be divided into three main categories. First, the first Taliban's background and structure between 1996 and 2001. Second, studies on the Taliban after the fall of 9/11. Third, studies on the emergence of the Taliban for the second time after the US withdrawal from Afghanistan in 2021. The article aims to provide a discussion on how the dynamics of the Taliban's domestic and foreign policy will affect the world in the future.

Keywords: Afghanistan, Politics, Taliban, Governance

¹ Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, samaruddin.gawhary@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0118-613X

Başyuru Tarihi (Received):11.04.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.05.2025

Giriş

Afganistan özel ve önemli coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle her zaman emperyalist güçlerin sömürgecilerin ve saldırganların odak noktası olmuştur. Petrol kuyularını ele geçirmek, Körfez'deki İslam ülkelerin ekonomisini ve sıcak suları ele geçirmek isteyen Rus sömürgecisi bir süre Afganistan'ı işgal etmeyi sabırsızlıkla beklemiş ve bunun hayalini kurmuştu. Dolayısıyla Afganistan'ı tecavüz için, planlamanın farklı aşamalarında çeşitli planları kabul ettirmek için kültürel, ticari, teknik ve ekonomik sözleşmeler imzalayarak Afganistan'ın bilinçsiz hükümetini etkileyerek saldırgan planlarını uygulanmasının önünü açtılar.

1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle mücahit güçleri ABD başta olmak üzere Müslüman ülkeler ve diğer ülkelerin de istihbarat ve silah desteğiyle Sovyetler Birliği'ne karşı savaşımaya başlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte mücahit gruplar istikrarlı bir hükümet kurmayı başaramamışlardır. Afganistan'a SSCB işgali (1979 – 1989) yaşanmış sonraki süreçte Afganistan iç savaşı. (1992 – 1996) SSCB'nin ülkeden çekilmesiyle oluşan otorite boşluğu, mücahitler arasındaki artan iktidar mücadelesi, iç savaşın devam etmesi ve mücahitler arasındaki etnik farklılığa dayalı anlaşmazlıkların da baş göstermesiyle Afganistan'daki istikrarsızlık büyümüştür.

Sonrası Birinci Taliban iktidarı dönemi (1996 – 2001) görülmüş, Taliban hareketinin Afganistan'da ortaya çıkma sürecine değinmeden önce “Taliban” kavramını açıklamak yerinde olacaktır. “Talib” kelimesi Arapça kökenli “Talebe” sözcüğünden gelmektedir. Ancak bu sözcüğün çoğulu Taliban'dır. Farsçada ise, Taliban “din öğrencileri” yani dini eğitim alan medrese öğrencilerine verilen isim olarak bilinmekte. Taliban Afganistan'a tamamen hâkim olduktan sonra kendi ideolojisini ve hâkimiyetini Afganistan halkına dayatmaya başladı. Çoğunlukla bir Peştun şehri olan Kandahar şehri, onların yönetiminin merkezi ilan edildi. Taliban grubu başlangıçta Pakistan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve ABD gibi ülkelerin desteğiyle kuruldu. Taliban'ın Pakistan istihbaratı (ISI), ABD istihbaratı (CIA) İngiltere ve Suudi Arabistan istihbaratından oluştuğu söyleniyor.

Taliban grubunun ortaya çıktığı ilk günlerde bu grubun 1996 yılında Kabil'i ele geçirmesiyle yeni rejimi tanıyan ülkeler Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından Afganistan'ın resmi hükümet olarak tanınıyordu. 2001 yılında 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak ilan edilen El Kaide'nin bu bölgede yerleştiği iddiaları, Taliban rejiminin bu olaya müdahale etmemesi ve kaynak sağladığı iddiasıyla ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgal edilmiş ve Taliban'a yönetimden uzaklaştırılmıştır. Aralık 2001'de Taliban hükümetinin devrilmesinden sonra, uluslararası Güvenlik Destek gücü (ISAF) ve BM Güvenlik konseyi tarafından Hamid Karzai (2001-2004) yılları yönetimine yardımcı olmak ve temel güvenliği sağlamak amacıyla Afgan geçici yönetimi kurulmuştur. Bonn Konferansı'nda alınan kararlar, “geçici hükümetin kurulması Afganistan yeni anayasasının onaylanması ve genel seçimlerin yapılması ile cumhurbaşkanı seçilen Hamid Karzai'nin göreve başlamasıyla Afganistan'da yeni bir dönem başlamıştır. Hamid Karzi iki kez (2004-2009) yılları ve (2009-2014) yıllarında cumhurbaşkanı olarak seçildiler. 2021 yılının önemli uluslararası olaylarından biri de Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi oldu ve bu ülkede yeni bir dönem başladı.

ABD Taliban ile müzakereleri Yaklaşık yirmi yıl süren savaşın ardından ABD, Temmuz 2018'de ilk kez Katar'da Taliban temsilcileriyle bir araya geldi. Bu temaslar, ABD ile Taliban arasında 29 Şubat 2020'de imzalanan ve Amerikan birliklerinin Afganistan'dan tamamen çekilmesinin önünü açan Doha Anlaşması'na kadar yaklaşık iki yıl devam etti. Doha anlaşmasına göre ABD birliklerinin Mayıs 2021'e kadar Afganistan'dan ayrılması gerekiyordu ancak ABD Başkanı Joe Biden, 2020 ABD seçimlerini kazanmasının ardından çekilme sürecini Ağustos 2021 sonuna kadar uzattı. ABD birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi tamamlanmadan önce 15 Ağustos 2021'de Afganistan'daki cumhuriyetçi sistem çöktü ve Taliban aynı gün Kabil'e ve başkanlık sarayına girdi.

Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesine rağmen ABD öncülüğündeki askeri birliklerin Afganistan'dan çekilmesi iki hafta daha devam etti ve 30 Ağustos'ta son ABD askeri grubu da Afganistan'dan ayrılarak ABD tarihindeki en uzun savaşı sona erdirdi.

ABD- Taliban anlaşması 29 Şubat 2020'de Katar'ın başkenti Doha'da imzalanmış olsa da grubun dünyayı kan dökmeden sarsması nedeniyle 2021 yılı bu konuda belirleyici oldu. 20 yıl sonra Taliban'ın ciddi bir şekilde ortaya çıkışı bir kez daha tüm dünyayı şok etti. 2001'de Taliban rejiminin sonunu getiren ABD, 2021'de Taliban'ın yükselişinden sorumlu tutuldu.

Bundan 3 yıl önce bugünlerde Afganistan kritik günlerden geçiyordu. Taliban güçleri ile Afgan hükümeti arasındaki savaş taşma noktasını geçmişti ve Taliban lehine gerilemeye başlamıştı. Ashraf Ghani Afganistan'dan kaçtığında Kabil de düştü ve Taliban iktidara geldi. Bu not, Taliban yönetiminin siyasi, güvenlik, ekonomik, sosyo-kültürel ve dış politika boyutlarındaki sicilini incelemeyi amaçlamaktadır.

1. Afganistan'ın 1979- 1988

1.1. SSCB'nin Afganistan'a Girilmesi

Afganistan özel ve önemli coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle her zaman emperyalist güçlerin sömürgecilerin ve saldırganların odak noktası olmuştur. Petrol kuyularını ele geçirmek, Körfez'deki İslam ülkelerin ekonomisini ve sıcak suları ele geçirmek isteyen Rus sömürgecisi bir süre Afganistan'ı işgal etmeyi sabırsızlıkla beklemiş ve bunun hayalini kurmuştu. Dolayısıyla Afganistan'ı tecavüz için, planlamanın farklı aşamalarında çeşitli planları kabul ettirmek için kültürel, ticari, teknik ve ekonomik sözleşmeler imzalayarak Afganistan'ın bilinçsiz hükümetini etkileyerek saldırgan planlarını uygulanmasının önünü açtılar. 27 Nisan 1978 yılın Afganistan'da kanlı bir darbeyle solcu Afgan subayları, Muhammed Davud Han'ın beş yıllık cumhuriyetini devirerek cumhurbaşkanının ve çocukları da dâhil olmak üzere aile üyelerini öldürdüler. Davud Handan sonra Sovyetler Birliği, Nur Muhammed Taraki liderliğindeki Afganistan Halk Demokrat Partisi'ni meşru ve yerleşik bir hükümet olarak tanıyan ilk yabancı hükümet oldu ve bundan itibaren darbe rejimine askeri yardım sağlamaya başladı (Fasihi ve Khorasani, 2021, s. 283). Bu noktada, Güney Asya'daki ezeli rakibinin etkisinden ve Kremlin'in Hint Okyanusu'na ile sıcak denizleri erişiminden endişe duyan ABD'nin tarihi belgelerin de gösterdiği gibi, darbe rejimine karşı İslamcıları desteklemeye başladı aynı zamanda darbe rejiminin iki numaralı adamı Hafızullah Emin'le yakınlaşmaya başladı. 14 Eylül 1979'yılında Hafızullah Emin, Nur Muhammed Taraki' ye yapılan darbeyle iktidar partisinin merkez konsey başkanlığı görevini ve ülkenin liderliğini devraldı. Moskova, Washington'un Afganistan'daki etkisinden açıkça endişe duyuyor ve durumu kontrol altına almak için çalışıyor (Aksu ve Özdemir, 2021, s. 369).

12 Aralık 1979'da Politbüro veya Sovyetler Birliği'nin siyasi bürosu Afganistan'a askeri müdahalede bulunmaya karar verir. Bazı tarihçiler bu kararın kökeninin İran'daki İslam devrimine benzer şekli Afganistan'da bir devrim endişesi olduğunu söylerken, bazıları da Kremlin'in endişesinin nedeninin Amerikan etkisi olduğunu düşünüyor. 24 Aralık 1979 yılında Sovyetler Birliği savunma bakanlığı Afganistan'daki kampanyanın başlatılması emrini verdi. Kızıl Ordu'nun kırkıncı birlikleri Kuzey sınırından Afganistan'a girerek Kabil, Mezar-ı Şerif ve Herat'a doğru ilerledi. Sovyet harekâtının başlamasından beş gün sonra, Afganistan Halk Demokrat Partisi'nin sancak şube Lideri Babrak Karmel, iktidar Partisinin merkez konseyinin başına atandı. Sovyetler Birliği güçlerinin Afganistan'da varlığı arttı ve aynı zamanda ABD başta olmak üzere, çevredeki bölge ülkelerin Suudi Arabistan, Pakistan ve İran da dâhil Mücahit güçlerini güçlendirdi (Şeyhanlıoğlu, 2024, s. 80-81).

1985 yılında Mücahit gruplarından oluşan yedi koalisyon, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın desteğiyle Pakistan, Peşaver kentinde varlığını duyurdular. 4 Mayıs 1986'yılında Afganistan'daki Sovyet politikasının değişmesi ve dönemin Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un Afganistan'dan çekilme isteğini dile getirmesinin ardından Babrak Karmel, Moskova'nın baskısıyla başkanlıktan

ayrılmak zorunda kaldı. Kremlin'in güvendiği genç olan doktor Muhammed Necibullah'ın liderliğine yol açtılar. 24 Kasım 1986 yılında iktidarın Babrak Karmel 'den Doktor Necibullah'a devredilmesi sırasında Hacı Muhammed Çamkani liderliğindeki geçici hükümet görevi devraldı. Çamkani 37 günlük liderlik dönemindeki Moskova, güçlerinin bir kısmını Afganistan'dan çekmeye planladığını resmen duyurdu(Karakaya ve Nazari, 2022, s. 149).

30 Eylül 1986 yılında Afganistan devlet güvenlik Servisi'nin (khad) eski başkanı Muhammed Necibullah'a Afganistan halk demokrat partisi merkez Konseyi'nin başkanı ve ülkenin yeni lideri oldu. Afganistan Moskova'ya bağımlılığını azaltmak isteyen Kremlin'in yeni politikaları doğrultusunda, kaleye girdiği ilk andan itibaren hükümetin silahlı muhalifleriyle uzlaşma çabası içinde olmuş. Sonraki yıllarda ise kalenin değişmesiyle birlikte, anayasayı kabul ederek tek partili sistemi terk etti ve yasama yetkisini Afganistan demokratik halk partisi merkez Konseyi'nden (Wolesi Jirga ve Meshrano Jirga'dan oluşan) ulusal Konsey'e devretti.

14 Nisan 1988 yılında Afganistan, Pakistan, Sovyetler Birliği ve ABD arasında Afganistan'daki savaşı sona erdirmek için Cenevre anlaşması imzalandı. Bu anlaşmalara dayanarak Sovyetler Birliği, kuvvetlerini Afganistan'dan çekmeyi kabul etti ve bunun karşılığında ABD ve Pakistan, Mücahit gruplarına verdikleri askeri desteği sonlandıracaktı (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 150).

1.2. SSCB'nin 1988 Afganistan'dan Çıkması

15 Mayıs 1988 yılında Sovyetler Birliği çıkışın başlangıcı bu tarihte kızıl ordu, kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesine resmen başladı. 9 yıl süren savaşın Sovyetler Birliği'ne birçok maliyeti vardı ve Kremlin, Afganistan'a işgalinin devam etmesi konusunda net bir ihtimal görmüyordu. Sovyetler Birliği, Afganistan'daki askerlerinin kayıplarına ilişkin istatistik sunmadı, ancak ABD istihbarat kaynakları, Afganistan'da 15. 000'den fazla kızıl ordu askerinin öldürüldüğünü ve çok daha fazlasının yaralandığını tahmin ediyordu. 15 Şubat 1989,da Sovyetler Birliği ordusunun Afganistan'dan tamamen çekilmesi Afganistan'ın kuzey sınırındaki "Dostluk Köprüsü'nü" geçerek Sovyet topraklarına girdi (Kazem, 2014, ss. 5-8).

Afganistan'ı terk eden son Rus askeri, kızıl Ordu'nun ülkedeki en yüksek yetkilisi, dönemin Sovyet kırkinci tümeni komutanı General Boris Gromov'du. Sovyetler Birliği'nin çekilmesinden üç yıl üç ay sonra Afganistan'da desteklediği hükümet düştü ve mücahitlerin Kabil'e girmesiyle milyonlarca insanın Afganistan'dan göçüne ve oluşumuna yol açan ölümcül ve yıkıcı savaşlar başladı. Ruslar, saldırganlıklarının ilk yıllarında Afganistan'ın kendileri için kanlı bir yara haline geldiğini ve milyonlarca insanın ayaklanmasına dayanmanın imkânsız olduğunu anladı. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'yle keskin bir tezat oluşturan Amerika ve Batı, özellikle de Amerika, Vietnam'daki utanç verici yenilgisinden derin pişmanlık duyuyordu, Rusların Afganistan'daki varlığını intikam almak için uygun bir zemin olarak değerlendirdi. Vietnam'da Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin de desteklediği HO Chi Minh önderliğinde o ülkenin savaşan halkına karşı korkunç bir yenilgiyle 52.000 den fazla askerini kaybetti. Amerikan hükümetinin liderleri en başından beri Afganistan'ı Rusların Vietnam'ına dönüştürmeye karar vermişlerdi, bu nedenle Pakistan ISI üzerinden mücahidin örgütlerine yardım dalgası akıttı ve milletimizin direniş savaşını ana yolundan saptırmaya yönelik bir girişimde bulundular. Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ne gelişiyse birlikte ülke ekonomik çöküşün eşiğindeyken, Afganistan'da politikasına değişikliği gerektiren Glastenost ve Prosterika adı altında yeni siyasi ve ekonomik politikalar önerdi. Onur halkının birkaç yıl direndiği zor koşullarla karşı karşıya kaldı. Sovyet hükümeti zorlandı Paralı hükümetini fahiş harcamalarla ve halkının muhalefet dalgasıyla ayakta tutmaya çalışıyordu. Afganistan'da askerlerinin varlığıyla karşı karşıya kalmıştı, artık bu yükü kaldıramıyordu (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 150).

1.3.Afganistan 1988-2001 Dönemi

Sovyetler Birliğinin Afganistan dan çekildikten sonra desteklediği doktor Najib'in koklu hükümeti, tam üç yıl üç aydan sonra tamamen çoktular. Artık Sovyetler Birliği'nin mali ve siyasi desteğine sahip olmadığı için daha fazla dayanamadı. 28 Nisan 1992 yılında cihatçı örgütlerin Kabil'de ve diğer illerde iktidarı ele geçirdiği bu gruplarda hâkimiyet kazandı. Amerika, Batı, Pakistan, İran ve Suudi Arabistan paralı askerlerinin zaferini kutlarken, Afganistan halkı, Ruslara karşı yürütülen savaşta direnişin meyvelerinin ve fedakârlıklarının kaybına tanık oldu. Afganistan'daki cihatçı örgütler Amerikalı, Pakistanlı, İranlı ve Arapların efendilerinin çabalarına rağmen hiçbir zaman birbirleriyle anlaşmamış, birleşmemiş, belirtildiği gibi çoğunlukla kendi aralarında çatışma ve intikam savaşı içinde olmuşlardır. Bu tarihten itibaren Afganistan'da iç savaşı başlamıştır. Kabil rejiminin çöküşü kesinleştiğinde Afganistan Cumhurbaşkanı doktor Necibullah'ın Kabildeki BM ofisinde sığındı. Bu arada çevre ülkeler arasında İslamabat Afganistan'daki olaylara önemli rol oynarlardı (Yazıcı, 2010, s. 230).

1.3.1. Afganistan İç Savaşı

ISI ve Pakistan Başbakanı Navaz şerif, 24 Nisan 1992 yılında Afganistan'daki Cihatçı liderleri Peşaver da çağırdılar ve Peşaver Antlaşması olarak bilinen geçici bir İslami hükümetin kurulması için bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Sıbgatullah Mücadedi, üç ay süreyle geçici İslam Hükümeti'nin başkanı olarak atandı ve Mücadedi 'den sonra Burhaneddin Rabbani'nin dört ay süreyle hükümet başkanı olması kararlaştırıldı (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 151). Başbakanlık görevi Golbedin Hikmetyar'a verildi ve diğer görevler cihatçı örgütler arasında paylaştırıldı. İçişleri Bakanlığı Sayyaf partisine devredildi, Maarif bakanlığı (milli etim bakanlığı) Mevlevi Halis'e, Dışişleri bakanlığı Mahz milli Gilani'ye, Savunma bakanlığı Cemiyet-i İslami'ye, Yüksek Mahkeme ise İslam devrimi Hareketi'ne verildi.

Afgan Mücahitlerinin önde gelen liderleri Peşaver antlaşmasında Afganistan İslam Devleti adında yeni bir hükümet kurulması konusunda anlaşmıştı ancak hükümetin başbakanı olarak atanan Golbedin Hikmetyar Peştun bu şekilde iktidarın bölünmesine karşı çıktı ve savaşa girdi. Abdül Ali Mazari liderliğindeki Hizb-i Vahdet güçlerine karşı Hazara, Ahmet Şah Mesut liderliğindeki Şura Nizar, Burhanettin Rabbani liderliğindeki Afganistan İslam Cemaati Tacik ve Abdul Reşit Dostum liderliğindeki Afganistan Ulusal İslam Hareketi Özbek oldu. Aynı zamanda, farklı Mücahit gruplarının güç paylaşımı konusundaki farklılıkları, Afgan iç savaşında yeni bir aşamanın başlamasına neden oldu. Buna rakip gruplar arasında art arda savaşlar ve şehirlerin yerleşim bölgelerinin bombalanmasına eşlik etti. Kabil'de ilk öngün iç savaşına altı bin kişi hayatına kaybetti (Karakaya ve Nazari, 2022, s. 152).

Bölgesel güçlerin rekabeti de Afgan grupların savaşının vekâlet savaşına dönüşmesine neden olmuştu. Yeni Mücahit hükümetinden memnun olmayan Pakistan, en önemli rakipleri olan Hizb-i İslami Golbedin Hikmetyar Peştun'a askeri, operasyonel ve mali destek sağladı. Hikmetyar'a, Pakistan ordusunun lojistik desteği ve roketleri olmadan Kabil'in yarısını harabeye çevirmezdi. Hikmetyar'a siyasi ve maddi destek sağlayan bir eğir ülke ise Türkiye'yeydi. Suudi Arabistan da Resul Sayyaf'ın önderliğindeki İslami Afganistan Davası organizasyonunu destekledi. İran da bölgesel hegemonyasını güvence altına almak için bu savaşta müttefik gruplarına destekledi. İran, Ahmet Şah Mesut liderliğindeki Şura Nizar Konseyi'ne ve Burhanettin Rabbani Tacik liderliğindeki Afganistan İslam Cemiyeti'ne askeri güçlerini ve siyasi nüfuzlarını artırmaları için yardım etti. Bu iki grup arasındaki görüş ayrılıkları kısa sürede diğer Mücahit gruplarının da dâhil olduğu geniş çaplı ve kanlı bir savaşa dönüştü. Özbekistan Afganistan'ın kuzey kesimlerini kontrol altına alabilmek için Özbek asıllı Abdul Reşit Dostum liderliğindeki Afganistan Ulusal İslam Hareketi güçlerine de destek verdi.

Kabil şehri, rejimin Rusya karşıtı direnişi sırasında kukla olmuş ve Afganistan'da savaş sırasında en az zarar gören az sayıdaki yerden biriydi. Doktor Najib beraberindekilerin şehri düşmeden önce yağmalama şansı pek olmadı, ancak başkent cihatçılara kaldı. Cihatçı gruplar kendilerini savaşın

galibi olarak gören, Kabil şehrinin tüm mal varlığını ve bu şehir sakinlerinin can ve mallarını savaş ganimeti olarak değerlendirdiler ve ilk günlerde liderlerinden komutanlar güçlerine kadar onların her biri kendi kanunlarına göre çalmaya çalıştılar. Bir buçuk ay içinde savaş kabil şehrinin her yerine yayıldı. Golbedin Hikmetyar karargâhını chahar-Asyab, ta kurdu ve hükümetteki komünistlerin (General Dostum) elinde olduğu bahanesiyle başbakanlık görevini üstlenmekten kaçındı. Kabil'in güneyindeki Golbedin' in Kabil'deki chahar Asyab bölgesinden sürekli roketli saldırısında binlerce yurttaşımız can ve mal kaybına uğradı. Ahmet şah Mesud ve General Dostum ellerindeki jet uçaklarla Kabil'in güney ve batı bölgelerini sürekli bombalanıyordu. Kabil'in batısındaki Vahdet Partisi ve ittifak Sayyaf, Dasht Barchi, Kote sangi, Kabil Üniversitesi, Karga, Afşar, bölgenin kontrolü bu iki Parti'nin ellindeydi. Sayafiler, Vehhabilik ideolojisi nedeniyle Hazaraları ve Şiileri düşman olarak görürken, İran faşist rejiminin eli olan Vahdetiler ise Peştunları ve Sünnileri düşman olarak görüyorlardı. Cihatçılar halklarımız arasında etnik, dilsel ve bölgesel farklılıklar yaratıp onları keskinleştirdiler. Yüzlerce masum insan, Hazara veya Tacik oldukları için Sayafiler ve Gulbediniler, Mesudiler ve Jamiatiler tarafından, Peştun oldukları için Vahdetiler ve Dostumiler tarafından tutuklandı, işkence gördü ve öldürüldüler (Es-Suri 2018, ss. 28-32).

Bu dönemde kurguların daha doğrusu Cihatçı Grupların işlediği suçlar şunlardır: İnsanların mallarının kamu varlıklarının çalınması yağmalanması, kadınlara ve kız çocuklarına ve bazı durumlarda erkeklere özellikle oğlan çocuklarına tecavüz edilmesi, sivillerin tutuklanması ve işkence edilmesi, sivillerin kaçırılması ve yok edilmesi. Dünyanın en saygınlık müzelerinden biri olan Kabil Müzesi Cihatçılar tarafından yağmalandı ve ülkenin birçok tarihi eseri Peşaver pazarlarında düşük bir fiyata satıldı. Kabil'de dört yıl süren iç savaş sırasında yaklaşık 80 bin sivil öldürüldü ve şehrin yüzde 80'ni yıkıldı, sayısızca kadın ve kız çocuğuna tecavüz edildi.

Kabil savaşları sırasında işlenen organize suçlardan biri de 11- 12 Şubat 1993 tarihlerinde gerçekleşen Afşar katliamıdır. Şura Nizar ve Sayyaf ittifakına bağlı güçler, Kabil'in batısında vahdet Partisi (Birlik Partisi) kontrolündeki bölgelere saldırı düzenledi. İki günde saldırının gerçekleştiği sadece siviller ve Afşar halkı katledildi, tecavüze uğradı, evleri yağmalandı. Afganistan'daki dört yıllık cihatçı yönetim sırasında burası suçların işlendiği tek Kabil şehri değildi, İslami partiler ülkenin çoğu ilinde savaş ve suç başlatmıştı. Örneği Mezar-ı Şerif şehri de çeşitli cihatçı grupların savaşa, hırsızlığa, soyguna ve cinsel saldırıya tanık olduğu diğer yerlerden biridir.

1.3.2. 1994 Taliban'ın Kuruluşu

“Taliban” kelimesi Arapça “telebe” kökünden türemiştir. Telebe Arapça 'da (bir şeyi) aramak, (bir yerin) yolunu tutmak, (bir şeyi) rica etmek ve istemek anlamına gelmektedir. Talib kelimesi öğrenci, sözlükte de dini dersi okuyan medrese öğrencisi demektir. Taliban, askeri faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte “Taliban İslami Hareketi” veya “Tahrik-e İslami Taliban” adı altında faaliyet göstermeye başladılar. Ancak Taliban'ın nasıl kurulduğu ve hangi ülkeler tarafından desteklendiği konusunda farklı görüşler vardır. Bir yaklaşıma göre, Kandahar'da bir camide imamlık yapan ve daha önce Sovyet güçleriyle savaşan Molla Ömer, okulun öğrencileriyle birlikte bu kaos ortamını görünce Eylül 1994'te Mücahit gruplara karşı savaşma kararı aldı. Molla Ömer, Taliban hareketinin ortaya çıkışı (Almaq, 2023, s. 171-172).

Taliban grubunun ortaya çıkışı Afganistan'ın toplumsal ve siyasal düzeni epistemoloji alanında tartışmalı konulardan biridir. Taliban 1996 yılında güvenliği sağlamak, hırsızlık ve güvensizlikle mücadele sloganıyla hızla etki alanını genişletti. Afganistan topraklarının % 90'ından Fazlasını işgal ettiler. Taliban Afganistan'ın siyasi tarihinde ortaya çıkışı çeşitli nedenlere bağlamaktadır. Ancak Afganistan'daki iç savaşlar ile etnik ve dini çatışmalar bu grubun ortaya çıkmasını ve yayılmasını etkileyen nedenler ve faktörler arasında sayılmıştır. Ancak Afgan vatandaşların görüşleri incelendiğinde Afganistan'daki etnik ve iç çatışmalar Taliban'ın yükselişinin önemli nedenlerinden biri olarak değerlendiriliyor. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan

çekilmesiyle Afgan toplumu kanlı bir iç savaşa ve etnik çatışmaya girmiştir. Afganistan'da siyasi egemenlik ve otoriteyi ele geçirmek amacıyla etnik köken ve din unsuruna dayalı olarak (1992-1996) yılları arasında yaşanan bu iç savaşlar ve etnik çatışmalar, Afganistan'daki en kanlı iç savaşlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Taliban'ın tanıtımında söylendiği gibi, Taliban'ın 1994 yılındaki hareketi Kandahar'dan başlamış, Pakistan'daki ISI ve Arap gericiliğinin desteğiyle iki yıl içinde ülkenin %95'ni ele geçirilmişti. Ülkenin her köşesinde Cihatçıların vahşet ve suçlarından bıkmış olan Afganistan halkı, Taliban'ı kurtarıcı bir güç olarak hayal ederek, bazı bölgelerde onların iktidara gelişini kutladı. Ama Taliban'ın suçları, insanlık dışı ve Orta Çağ'a ait kanunları, onların Cihatçı hainlerin mirasçıları olduğunu ilk günlerde halkımıza kanıtladı. Taliban'ın beş yıllık iktidar boyunca halkımızı geriliğe ve cehalete sürükledi, ülkenin modern bilimden haberi yoktu, erkek okulları İslami okullara dönüştürülmüştü ve bu okullarda öğrenciler sadece din eğitimi alıyordu. Bilimsel konular küfür olarak adlandırılarak eğitim ve öğretim program çerçevesinden çıkarıldı, İslami konuların çoğu üniversitelerde okutuyordu ve bilimsel konular ikinci konulara dönüştürüldü. Bu durum Afganistan'dan bilim adamları genelde aydınların çoğunluğu ülkeyi terk etmesine neden oldu (Mahmoodi, 2023, s. 521).

Rusya karşıtı direniş savaşı sırasında, Taliban adında bir parti ya da grup yoktu; yalnızca Kandahar'ın güneyinde kendilerine Taliban adını veren birkaç cephe vardı. Rusya karşıtı savaş sırasında Taliban liderinin ve komutanlarının çoğunluğu Mevlevi Nebi'nin İslam devrimi hareketinin komutanları ve Mevlevi Yunus Halis'in hizbi İslami'siydi. 1994 yılında Afganistan'daki Cihat savaşlarının zirvesinde, bir dizi eski Cihatçı komutan, Cihatçı liderlerin suçlarını protesto etmek amacıyla Tehreek Talibay karam adında bir örgüt kurdu. Hedeflerini cihatçı grupların anlamı olan kötülüğe ve yolsuzluklara karşı cihat olarak ilan ettiler. Rusya'ya karşı savaşta bu grubun lideri olan Molla Ömer, Hizbi İslami Yunus Halis'in komutanlarından biriydi (Sahel, 2020, s. 48).

Aslında Amerika başta olmak üzere bölgedeki müttefikleri Pakistan ve Suudi Arabistan Cihatçıların Afganistan'daki performansından memnun değildi çünkü cihatçılar Afganistan'da istikrarlı bir hükümet kuramadılar ve çoğunlukla birbirleriyle savaş halindeydiler. Afganistan'da istikrar Amerika için çok önemliydi. Amerika'nın gözü, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra ortaya çıkan Orta Asya ülkelerinin doğal rezervleri, özellikle de petrolü üzerindeydi. Ülkemizin coğrafi konumu gereği Afganistan Orta Asya ülkelere açılan kapı konumundadır. Afganistan'da göreceli barış ve istikrarın sağlanması en önemlisi Amerika'nın bölgede çıkarlarını gözetten bir hükümetin kurulması Amerika için çok elzem ve hayattır. Bu noktadan hareketle Amerika, Cihatçılardan hayal kırıklığına uğradıktan sonra yeni Taliban grubunu güçlendirmeye başladı. Yine Pakistan ve Suudi Arabistan bu programın uygulayıcısı oldular ve Taliban'a destek verdiler (Şeyhanlıoğlu, 2024, ss 98-102).

1.3.3. 1996-2001 Taliban'ın İlk Yönetimi

Taliban 1996 yılında Kabil'i ele geçirdi ve ilk eylemlerinden biri Sovyetler Birliğinin son başkanı doktor Necibi ve kardeşi şahpur'u öldürmekle başladılar. Cihatçıların varisleri olan Taliban, halkımıza karşı suç işlemeye başladı, Ortaçağ ve taşlaşmış düşünceleriyle insanlık dışı kanunlar koydular. Taliban yasalarına göre kadınların ders çalışma, ev dışında çalışma, erkeksiz dışarı çıkma, doktora gitme hakları engellendiler. Cihatçılar döneminde kadınlara zorunlu hale getirdiği başörtüsü zorunluluğu, Taliban döneminde burka'ya dönüştürüldü. Yani Taliban kadınlara burka dışında başka bir örtüyü başörtüsü olarak tanıımıyordu ağır bir kadın burka'sız dışarı çıkarsa Taliban tarafında dövülüyor ve hapsediliyordu. Erkekler Taliban'ın ortaçağ kurallarından muaf değildi. Afganistan halkı Taliban'ın ilk dönemi her gün sakalını, saçını ölçmekle meşguldü, birini sakalı, saçı veya kıyafeti İslam hukukuna uygun değilse dövülüyor, yüzlerce hakarete ve aşağılamaya maruz kalıyordu. Ancak Taliban'ın zulmü bu yasalarla sınırlı değildi, liderlerinin

düşüncelerine göre Peştunlar ve Hanefi mezhebine mensup olanlar, Sünnileri hep üstün görüyor ve diğerlerini kâfir olarak adlandırıyorlardı. Bu onların Kabil'in Kuzeyindeki Parwan ve Kapisa vilayetlerinin kuzeyindeki savaşlarda bu bölgelerin sivil sakinlerine karşı affedilemez suçlar işlemelerine neden oldu. Buraların insanlarını zorunlu göçe tabi tutarak tüm evlerini, bahçelerini, üzüm bağlarını yaktılar. Taliban'ın ülkemizin Hazara ve Şii halkıyla delice düşmanlığı devam etmiş, Mezar-ı Şerif'in Dostumilerin elinden düşmesi sırasında Taliban Hazara ve Şii halkını katletmiştir. Hazaraları bir diğer soykırımı Yakavalang katliamı, binlerce Hazara soydaşımızı katleden Taliban'ın yüzündeki bir başka utançtır. Taliban'ın kadınlara yönelik cinsel tecavüzü, Afganistan kuzeyinde Mezar-ı Şerif savaşları sırasında kullanılan taktiklerden biriydi. Taliban'ın bir diğer suçu da ülkemiz tarihinin hiçbir zaman unutamayacağı Tarihi eserler yıkıp yok etmişler örnek olarak Bamyanın tarihi putlarını yıkıp yok etmesidir.

ABD ve Batılı ülkeler ekonomik çıkarlarını güvence altına almak amacıyla Taliban'ın beş yıllık iktidarı boyunca birçok kez bu grupla baş etmeye çalıştı ancak durum öyle oldu ki uygulamaya koyamadı ve son olarak 11 Eylül olayından sonra uygulamaya konuldu. ABD, Taliban rejimini tek taraflı olarak ortadan kaldırmaya karar verdi çünkü Taliban varlığını artık Amerika'nın yararına değil, zararındaydılar.

Taliban, iktidarın sırasında sayısız suç işledi. Taliban Kabil'in Batısını ve genel olarak kuzey halkını katlettiler, evlerini, arazilerini, bahçelerini yaktılar. Taliban'ın bir diğer suçu da Bamyan eyaletine bağlı Yakawalang'daki katliamdır. Taliban ülkemizin büyük bölümünü kontrol etmesine rağmen üç ülke tarafından tanındı: Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri. Amerika ve Batı'nın Taliban'la gizli bir ilişkisi vardı ve eğer bu hükümet kendileriyle gaz borularının geçişi konusunda anlaşmaya varırsa her zaman Taliban hükümetini tanıyacağına söz vermişti. Taliban'ın Afganistan'da en ortaçağ rejimini kurmasına ve kadınların ile diğer vatandaşların haklarını açıkça ihlal etmesine rağmen Batı dünyası ve ABD onlara karşı sessiz kaldı. Dünya basını, Taliban yönetimi sırasında Afganistan'da olup bitenlerden daha az haber yaptılar, ta ki nihayet 11 Eylül terör saldırıları meydana gelene ve durum değişene kadar (Sahel, 2020, s. 51).

1.3.4. Taliban ve El-Kaide ile Bağlantısı

El-Kaide terör örgütü bir Afgan örgütü değil ama Afganistan'ın siyasi sahnesinde rol oynadığından dolayı hakkında biraz bilgi sahibi olmakta fayda var. Rusya karşıtı savaş sırasında Arap ülkelerinden yüzlerce ve binlerce genç, Ruslara karşı savaşa katılmak üzere kâfirlere karşı cihat için Pakistan'a çağrıldı. Pakistan ISI bu ülkede Pakistanlı generaller ve subaylar tarafından eğitilen onlarca terörist eğitim kampı kurdu. Bu terör kamplarının finansmanı CIA ve Arap ülkelerinin paralarıyla sağlandı. Bu Araplar cihatçı düzenlemeler çerçevesinde savaşmak üzere Afganistan'a gönderildi. Taliban ve El-Kaide örgütlerinin kurucuları olan Usame bin-Laden, Molla Mohammad Omar, Abdulla Yusuf Azzam ve Ayman al-Zawahiri gibi önemli isimler omuz omuza aynı inanç ve aynı siyaset için adım atmıştır. Sayyaf ve ona bağlı İslam Birliği grubu, savaş için Afganistan'a en çok Arap'ı davet eden partiler arasında yer aldı. Bu Arap suçluların çoğunluğu Mısır ve Hindistan'da kurulan ve Arap ülkelerinde de çok sayıda takipçisi olan, halkımızın geleneksel İslam'ına karşı olan Vehhabi ve Selefi mezhepleri vardı (Rezaee, 2020, s. 40).

1988 yılında Arap milyonerlerden Usame bin Ladin, Pakistan'da El Kaide'nin örgütlenmesinin temellerini attı. Usame, CIA'nin mührelerinden biriydi ve Amerikan dolarının yardımıyla El Kaide'yi kurdu ve gereken eğitimini de verdi. Daha sonra patron ile hizmetçi arasında anlaşmazlıklar çıktı ve Usame Amerika'ya karşı cihat ilan etti. Usame, Suudi Arabistan'daki Amerikan üslerini ve ülkenin Kenya'daki büyükelçiliğini bombalamakla suçlandı ve bu onu Amerika'nın bir numaralı düşmanı yaptı. Amerika Usame'nin izini sürdü ve Usame Afganistan'a sığındı. Amerika ve müttefikleri, Afganistan'a yönelik saldırının bahanesi olarak Usame bin Ladin'in kendisini ve terörist arkadaşlarını barındırmasını gösterdi. ABD ise çok açık olan konuyu,

Usame Bin Ladin'in Afganistan'a Taliban tarafından değil Sayyaf tarafından davet edildiğini görmezden geliyor. Usame Bin Ladin, Mücahit hükümetinin düşmesinden sadece birkaç ay önce Afganistan'a geldi ve Sayyaf tarafından memnuniyetle karşılandı. Daha sonra Taliban onu destekledi ve onların dostu ve yoldaşı oldular (Jafari ve Jafari, 2018, s. 73).

1.4. Afganistan 2001-2021 Dönemi

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak ilan edilen El Kaide'nin bu bölgede yerleştiği iddiaları, Taliban rejiminin bu olaya müdahale etmemesi ve kaynak sağladığı iddiasıyla ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgal edilmiş ve Taliban yönetimden uzaklaştırılmıştır. Aralık 2001'de Taliban hükümetinin devrilmesinden sonra, uluslararası Güvenlik Destek gücü (ISAF) ve BM Güvenlik konseyi tarafından Hamid Karzai yönetimine yardımcı olmak ve temel güvenliği sağlamak amacıyla Afgan geçici yönetimi kurulmuştur. Bu zamana kadar, yirmi yıllık savaşın yanı sıra o sırada akut bir kıtlıktan sonra, Afganistan dünyadaki en yüksek bebek ve çocuk ölüm oranlarından birine, en düşük yaşam beklentisine sahipti, nüfusun çoğu açtı ve altyapı harap durumdaydı. Birçok yabancı bağışçı, savaşın parçaladığı ülkeyi yeniden inşa etmek için yardım sağlamaya başladı (İnaç, 2021, s. 234).

1.4.1. Afganistan Geçici Hükümeti

Aralık 2001'de bir dizi Afgan liderleri ve politikacı, Taliban sonrası bir hükümete kurmaya karar vermek üzere Birleşmiş Milletler'in gözetiminde Almanya'da bir araya geldi. Bonn toplantısında bir geçici cumhurbaşkanının liderliğinde 33 üyeden oluşan altı ay süreyle bir geçici hükümetin kurulmasına yönelik bir anlaşmanın onaylanmasına yol açtı; böylece bundan sonra yapılacak ikinci toplantıda Afganistan'da geçici hükümet kuruldu ve 2 yıl süreyle iktidarda kalacak anayasanın onaylanmasının ardından başkanlık seçimleri yapılacaktır. Bonn Anlaşması'nın bazı hükümleri anayasanın onaylanmasıyla sona erdi ancak yine de bu anlaşma Afganistan'da demokratik bir sistemin kurulmasının önünü açtı. Aralık 2001'de Almanya'da düzenlenen Uluslararası Afganistan konferansı sırasında Hamid Karzai, önde gelen Afgan siyasi figürleri tarafından altı aylık bir dönem için Afganistan'ın geçici hükümetinin başına seçildi ve 2002'de Kabil'deki Loya Jirga "büyükler meclisi" tarafından iki yıllık süreyle tekrar Hamid Karzai, geçici başkan seçildi (Kaya ve Bayar, 2022, s. 152).

Bu arada Taliban güçleri Pakistan içinde yeniden toplanmaya başlarken, yeniden inşa sürecine yardımcı olmak için daha fazla koalisyon askeri Afganistan'a girdi. Ve Afganistan'ın kontrolünü yeniden kazanmak için bir ayaklanma başlattı. ISAF ve Afgan birlikleri, Taliban'a karşı birçok saldırıya öncülük etti, ancak onları tamamen yenemedi. Afganistan, yabancı yatırım eksikliği, hükümet yolsuzluğu ve Taliban isyanı nedeniyle dünyanın en fakir ülkelerinden biri olmaya devam etmekte. Bu arada Hamid Karzi ülke halklarını birleştirmeye çalıştı. Ve Afgan hükümeti, 2004 yılında Afganistan İslam Cumhuriyeti adıyla bir anayasa kabul ederek bazı demokratik yapılar inşa edebildi (Ortaç ve Özer, 2023, s. 502). Afganistan'daki yeniden yapılanmada ülke ekonomisini, sağlık hizmetlerini, eğitimi, ulaşımı ve tarımı iyileştirmek için genellikle yabancı bağışçı ülkelerin desteğiyle girişimlerde bulunuldu. ISAF güçleri de ayrıca Afgan Ulusal güvenlik Güçleri'ni de eğitmeye başladı. 2002'dan sonra yaklaşık beş milyon Afgan Pakistan ve İran'dan ülkesine geri döndü.

1.4.2. Hamid Karzai 2004-2014 Yönetimi

Hamid Karzai, önemli ve tarihi Bonn toplantısında alınan karara istinaden 5 Aralık 2001'de Afganistan'ın geçici yönetiminin başına seçildi. Bir sonra, 11 Haziran 2002'de Hamid Karzai Loya Jirga (yaşlılar toplantısı) üyeleri tarafından Afganistan İslami Geçiş Hükümeti'nin başına seçildi (İnaç ve Rafiq Sada, 2021, s. 186). İki yıllık geçiş hükümetinin ardından, Hamid Karzai'nin de aday olduğu Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanlığı seçimi 2004'te yapıldı. Karzai bu seçimde oyların çoğunluğunu alarak ülkenin seçilmiş cumhurbaşkanı olarak tanıtıldı. Beş yıllık Karzai iktidarının

ardından 2009 yılında bu ülkenin ikinci cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı ve Hamid Karzai bu seçimde yeniden aday oldu ve beş yıl daha oyların çoğunluğunu aldı. Hamid Karzai hükümeti 2014 yılında sona erdi ve Afgan anayasasına göre bir kişi iki dönem başkanlıktan sonra üçüncü kez aday olamıyor. Hamid Karzai Afganistan'ı iki kez gececi ve iki defe halk tarafından cumhurbaşkan olarak seçildi, toplam on üç yıl boyunca iyi kutu yönetti. Hamid Karzai Afganistan' 13 yıl yönetti ve bu dönemde elinde pek çok zorluk ve fırsat vardı.

Güvensizliğin varlığı, haşhaş ekimi ve uyuşturucu kaçakçılığı, başta Pakistan olmak üzere yabancı ülkelerin müdahalesi, yaygın idari yolsuzluk, hukukun üstünlüğünün zayıflığı ve yüksek Barış konseyinin faaliyetlerinin başarısızlığı Hamid Karzai'nin karşılaştığı zorluklar arasında yer alıyor. Hükümdarlığı sırasında uğraşmak zorunda kaldı. Öte yandan, uluslararası toplumun Afganistan'daki varlığı, Hamid Karzai hükümeti için çok diyarlı bir fırsat getirdi; Karzai, dünya ülkelerinin askeri ve ekonomik gücünden incelik ve profesyonel yönetimle temelden faydalanabilirdi, ancak bu fırsat, kaçırılmaması gereken bir fırsattı.

Hamid Karzai'nin on üç yıllık hükümeti askeriye, eğitim, insan hakları, demokrasi, ifade özgürlüğü, medya özgürlüğü, bilgi teknolojisi ve telekomünikasyon, kadın hakları, ifade ve medya özgürlüğü alanlarında önemli değişiklikler getirdi. Hamid Karzai hükümetinin en büyük başarıları hatırlanıyor. Ancak, Ekonomik alanlarda, dış yardım yönetimi, hukukun üstünlüğü, idari yolsuzlukla mücadele, barış süreci, Taliban'la uzlaşma, uyuşturucu ekimi ve kaçakçılığıyla mücadele konularında açık ve etkili bir politikanın olmayışı nedeniyle Karzai hükümeti, siyasi, ekonomik ve Afgan sivil toplumu tarafından her zaman eleştirildi ve bağışçı ülkeler tarafından ciddi şekilde eleştirildi.

Genelde Afganistan'ın bilgili kişiler, Başkan Karzai'yi akıllı bir politikacı olarak adlandırıyor ve Karzai'nin kapsayıcı bir hükümet oluşturarak tüm etkin grupların siyasi iktidara katılımının temelini sağladığını söylüyor. Ancak Başkan Karzai'yi eleştirenler, başkanın yolsuzluğu ortadan kaldıramadığını söylüyor. Son 13 yılda Afganistan'da eksikliklerin yanı sıra bazı ilerlemeler kaydedilmiş, üç gücün bir araya gelmesi ve anayasanın ülkedeki yönetim biçimine farklı bir çehre vermesine rağmen yolsuzluğun yayılmasına ilişkin endişeler halen devam etmektedir. Devlet kurumları pek çok kişi Başkan Karzai'nin akıllı bir politikacı olduğunu düşünüyor ve buna inanıyor. Afganistan halkına bir arada tutan, ülkeyi kalkınmaya, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne taşıyan kişi Karzai'yi di. Başkan Karzai, Afganistan tarihinin çok kritik bir döneminde iktidara geldi ve birçok kişi, Hamid Karzai'nin kapsamlı bir ulusal hükümet oluşturduğuna ve tüm Afgan etnik gruplarının diyalog ve siyasi güce katılımı için temel sağladığına inanıyor. Hamid Karzai'nin hükûmetine eleştiri yapanlardan birisi Milletvekili Seyyet Ali Kazemi ise şunları söylemişti: “cumhurbaşkanı, halkın kendisini hükümetin parçası olarak görmesini, hükümeti kendi gibi görmesini sağlayamadı. Hatta halka hükümetten uzak tutuldu.

Hamid Karzai dönemin ilk yıllarında ABD Başkanı George W. Bush'un liderliğiyle iyi ve dostane ilişkileri vardı ancak son yıllarda Barack Obama ile ilişkileri siyasi olaylara sahne oldu. İniş çıkışlar yaşandı Hamid Karzai, Washington ile güvenlik anlaşmasını imzalamaması nedeniyle Kabil ile Washington arasındaki “kötü” ilişkileri ortaya çıkardı. Kabil'in Washington'la ilişkilerinde yeni bir kapı açmak, idari yolsuzluklarla ciddi mücadele etmek ve iyi yönetim, yeni Afgan hükümetinin en ciddi görevleri olarak değerlendiriliyor. Karzai, başkanlığı sırasında uluslararası toplumda karizması, uzun ve kabile kıyafeti ile karakuli şapkasıyla tanınıyor aynı zamanda Afgan toplumları arasında birliğin kurucusu olarak tanınıyor. NATO ve ABD ile ilişkileri sonraki yıllarda giderek gerginleşti ve birkaç kez yolsuzlukla suçlandı.

1.4.3. Ashraf Ghani 2014-2021 Yönetimi

Ashraf Ghani, 2014'ten 15 Ağustos 2021'de Afganistan'dan ayrılana kadar cumhurbaşkanı olarak sorumluydu. Ghani Afganistan'dan kaçışının ardından cumhuriyet çöktü ve Taliban, 20 yıllık isyanın ardından yeniden iktidara geldi. Ashraf Ghani, 2014 yılında Dr. Abdullah ile yaşadığı

birçok seçim mücadelesinin ardından Afganistan cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu ve ulusal birlik hükümetini kurdu; Başından beri pek çok sorun ve zorluklarla karşı karşıya kalan bir yapı. Yani bu yapı baştan kusurlu doğmuştu ve pek çok zafiyeti vardı (Dawlatyar, 2021, s. 441).

Ashraf Ghani'nin bıraktığı ilk miras, seçim sürecinin halk tarafından itibarsızlaştırılmasıdır. 2014 seçimleri Afganistan tarihinin mühendislik ve sahtekârlık, halkın demokratik süreçteki güvenilirliğine zarar verdi. Ulusal birlik hükümetinin kurulması ve seçim rakibi (Dr. Abdullah) ile güç paylaşımı ve yedi yıl boyunca yaşananlar, Afganistan'ın yeni doğmakta olan demokrasinin tabutuna son çiviye çaktı. 2014 seçimlerinde 7 milyon kişi kaderini belirlemek için sandık başına oy kullanmak için gitti. 2019 yılında Başkanlık seçimlerinde oy kullanan sayısı yedi milyondan iki milyonun altına düşürüldü ve seçim komisyonu da bir milyon oyu geçersiz kabul etti. Bu istatistik ve rakamlar, insanların seçim sürecine olan güveninin ciddi oranda azaldığını gösteriyor. Seçimlerdeki sahtekârlık ve kapsamlı mühendislik ve seçimlerdeki rakiple koalisyon hükümetinin kurulması, Afganistan'daki demokrasinin yarı ömrüne ölümcül bir darbe indirdi ve bu sürecin vatandaşlar nezdinde itibarını zedeledi. 2014 ve 2019'daki seçim krizleri hükümetin düşmesine yol açtı (Abbaszadeh Marzbali ve Talshi Kelti, 2022, s. 116).

1.5. ABD'nin Afganistan'da Eski Hükümet Yetkililerini ve Taliban ile Bağlantıları

Afganistan'ın önceki anayasasında bu ülkeyi siyasi yapısının başkanlık Sistema olduğunu ve Bakanın bir çok yetki'ye sahip olduğunu için, Hamid Karzai ve Ashraf Ghani, 2021 Yilin sonra Taliban'ın ile ABD Devletleri arasındaki ilişkiler de ABD'nin dış politikasının yaklaşımını değiştirmede etkili değişkenlerden biridir, Afganistan'daki bir çok iç gelişimini kaynağı olabilir.

1.5.1. ABD'nin Hamid Karzai ile Taliban İlişkisi

ABD'nin Hamid Karzai ile ilişkisi Bush'un Bakanlığı sırasında kötüleşmiş olsa da Obama Bakanlığı sırasında açıkca düşmence bir hall aldı. Eğer ABD Karzai ile gerektiği gibi çalışsaydı Afganistan'da bir biri ardından olumlu kampanyalar şekillenirdi. Bush Yönetimi Afganistan'daki büyükelçisi ve özel temsilcisi Halilzad, Hamid Karzai'nin başkanlık dönemde ABD ile Afghanistan arasındaki ilişkiler yaşamının gerilimin siyasetten kaynaklanan zorluklar arasındaki olduğunu değerlendirdi. Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'ı karşı herhangi bir reaktif veya proaktif önlemi olmamıştır. Karzai hükümetine dış İşleri Bakanı ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Rangin Dadfar Sapenta, Karzai'nin Amerikalı yetkililerle ilişkilerindeki gerilimin en önemli nedenini, düşman'dan gelen tehditlere ilişkin algılarındaki derin farklılığı olduğunu değerlendirdi. Hamid Karzai ile Bush hükümeti yetkililerini terör'le mücadele konusunda bu tutum farklılıkları nedeniyle Afgan cumhurbaşkanı, Taliban'ı terör grupları listesinden çıkardı ve onları hoşnutsuz kardeşler olarak nitelendirdi. Bu dönüş, Bush Yönetiminin dış politikasının yönüne Afganistan'da Irak'a değişmesinde, terör'le mücadele stratejisinin Obama 'Nin isyan karşı stratejisiyle değiştirilmesinde ve son olarak sıfır üst politikasının uygulanmasında etkisiz olmadığı, Trump'ın stratejisiyle Taliban 'la müzakerelerin odaklanıyor. Dolayısıyla Hamid Karzai'nin Taliban'ı karşı izlediği ılımlı politika, Afganistan'ın iç ve çevre güvenlik ortamında eleştirilse de Aslında bu politika, Taliban'ın cumhuriyet için 'de sindirmeyi ve baskı kaldırılmasına Pakistan 'in elinden olmayı hedefliyor, temelde bir Afghanistan korma hedefi Durand Hattı ve İndus Nehri'nin ötesinde bölgeleri Kadar uzanıyordu (Khosravi ve Fayaz, 2023, s. 116).

1.5.2. ABD'nin Ashraf Ghani ve Taliban İlişkisi

Ashraf Ghani, hükümetin ve Ulusal milli başkanı olarak başkanlık sarayına girdikten sonra Taliban'ı olan bağlılığını onları siyasi muhalif olarak adlandıracak şekilde gösterdi. Eşref Gani ilderliğindeki hükümetin Taliban grubuna ilişkin tutumundaki bu değişikliği dikkate Alan Trump, onlarla müzakerelerin 2017 stratejisinde dış politika listesinin en başına koydu ve bu konu'da Obama 'nin sloganlarını hayata geçirdi. ABD ve Afgan hükümeti ve Taliban ile yürüttüğü barış sürecini, ABD'nin Afganistan'da 20 yıllık varlığını sürdüren hedeflerinin bir özeti olarak

düşünürsek, bu sürecin neden yavaş ilerlediği ve beklendiği gibi bitmediği sorusu ortaya çıkıyor. Bu soruya pek çok cevap verilebilir, ancak biz burada, mevcut atmosferin zorunluluğu nedeniyle, Afganistan'daki iç gelişmeleri yönlendiren sebep ve etkenlere kısaca değineceğiz. ABD başkanı Nixon'ın "fırsatı Anlamak, Super Güçe Sahip" bir dünyada Amerika'nın göreve adlı kitabında, Amerika'nın düşmanlarıyla müzakere sürecin 'de başarılı olamamasının sebebi nin, başkanı sürekli, doğrudan ve aktif katılımının eksikliği olduğunu ileri sürmektedir, Tarihte cumhurbaşkanlığının özel elçilerin görevlerinde başarısızlığa uğradıkları örneklerle doludur. Nixon'un Amerika'nın çatışan taraflarla siyasi görüşmelerin başarısız olmasına nedeni hakkındaki sözleri Afghanistan için de tamamen geçerlidir, çünkü Trump, Halilzad, Afghanistan İşleri için özel temsilcisi olarak atayarak, tüm yetkileri Afghanistan ile Taliban müzakerelerin ilerletmek için ona tüm yetki'ye vermiştir. Peştun asıllı bir Afgan- Amerikalı olan bu kişi, barış görüşmelerin tüm kazanımlarını kendi kabilesinin yararına kullanmak istedi, ancak bu isteği diğer kabileleri ve onları destekleyen dış destekçileri tarafından olumsuz tepkilerle karşılandı. Bu bağlamda, ABD Savunma Bakanlığı'nın üst düzey yetkilileriyle, Afghanistan Taliban'ın eline geçmesinin timeline, Trump'ın 2020 yılında Doha antlaşma imzaladığı ve aynı zamanda Amerikan güçlerin çekilme tarihini de belirleyen anlaşmanın yattığını düşünüyor (Mohammed Nia, ve Pour Hasan, 2023, s. 108).

ABD Merkezi kuvvetler komutanı General McKenzie, Doha anlaşmasının Afganistan'daki durumu olumsuz etkilediğini ve Taliban'ı güçlendirdiğini söyledi. Nisan ayında Joe Biden'ın emriyle askerlerin sayısının 2.500'in altına düşürülmesi, Afgan hükümetine tabutuna bir çivi daha çaktı ve hükümetin çöküşünü hızlandırdı. ABD destekli hükümetin çöküşü ve Afganistan'ın tekrar Taliban'ın eline geçmesiyle ilgili farklı analizler yapıldı. Bu yazıda önemli olan, giderek böyle bir duruma yol açan Afganistan'daki iç gelişmeleri dayalı bir analizdir. Amerikalı yetkililer ve Afgan hükümeti örgütünün farklı grupları bir bütünün parçaları olarak değerlendirmeleri oldu. İkinci hata ise, Amerikalı yetkililerini, etnik köken olarak Dürranilerle hiçbir bağı olmayan Eşref Gani ve Halilzad gibi kişilere tam destek vererek, Gholjailerin Afghanistan siyasi yapısındaki nüfuzunu güçlendirip genişletmeleri idi. Üçüncü hatayı ise Eşref Gani ve Halilzad bizzat ikisi yaptı. Liderlik değiştirme sürecin Taliban'lı düşünce yapısına sahip, güneş gözlüğü takan ve Amerikan tarzı kot pantolon giyen Gholjai, üst düzey hükümet görevlerindaydı. Bu kişilere ontolojik kimliklerini Batı karşıtlığı üzerinden tanımladıkları için, Amerikan güçlerinin Afghanistan'dan çekilmesinden sonra, Eşref Gani gibi Niktai giyen bir başkan liderliğinden cumhuriyeti devirmeye ve Taliban emirliği yeniden kurmaya çalıştılar, Hakkani gibi manto giyen bir başkanın bu tür bir güvenliğin sağlanmasını değerlendirdiler (Khosravi, ve Fayaz, 2023, s. 117).

1.5.3. Taliban 20 Yıl Sonra Afganistan'a Nasıl Hâkim Oldu

Afganistan devlet başkanı Eşref Gani'nin kaçış haberinin Afganistan'da kontrol edilmeyen bir yangın gibi yayılmasının ardından Taliban'ın kabile dönüşü yakın görünüyordu. Ne kadar karmaşık hale getirirsek getirelim, gerçek şu ki ABD ile Taliban arasında 29 Şubat 2020'de Doha Barış Antlaşması'nı imzalayarak neredeyse tüm ülkeyi bu terör örgütüne teslim etti. Neredeyse tamda Taliban'ı her açıdan güçlendirdi (İnaç, 2021, s. 229). Bu bölümde anlaşmaya yol açan koşullar ve müzakereler sırasında ortaya çıkan siyasi dinamikler inceleniyor. Bu anlaşma Afganistan'da ve başka yerlerde Taliban için çok faydalı bir anlaşma olarak görülüyordu. Taliban'ın münzevi lideri Molla Heybetullah, bu anlaşmayı tüm Müslüman milletin ve mücahitlerin kolektif zaferi olarak tanımlamıştı ki bu tamamen abartılı bir iddiaydı. O zamanlar Taliban'ın yakın zamanda Kabil'e girme niyeti yoktu. Ayrıca Taliban'ın yeniden iktidara gelmesinin önünü açan da ABD ile Taliban arasında varılan anlaşmanın ardından Eşref Gani hükümeti ile Taliban arasında tamamlanmamış olarak planlanmış Afgan iç görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasıydı. Taliban çok geçmeden Afghanistan'ın kaderinin tek belirleyicisi olarak yeniden ortaya çıktı. İsyanın son aşamasında Taliban'a en çok yardımcı olan faktörlerden biri, yaklaşık 5.000 savaştının hapisanelerden serbest bırakılmasıydı, bunlar arasında cinayetlere,

adam kaçırmalara, uyuşturucu kaçakçılığına ve hatta terörizme karışan yüzlerce tehlikeli kanun kaçıışı da vardı (Dawlatyar, 2021, s. 445). Taliban'ın lehine sonuçlanan şey, zaten işlerini yapmış olmaları, yani anlaşılmaya göre belirlenen zamanda yaklaşık 1000 Afgan güvenlik kuvvetini gözaltından serbest bırakmalarıydı. Taliban mahkûmlarının serbest bırakılmasının onların moralini güçlendirdiği ve kritik bir dönemde çeşitli cephelerde daha fazla insan kaynağına sahip olmalarına yardımcı olduğuna şüphe yok. Afganistan iç görüşmelerde her iki taraf da birbirini elinden geldiğince sabote ediyordu. Zalmay Halilzad ve ekibi, ABD'nin nihai olarak geri çekilmesinin Afganistan iç görüşmelerin başarısına bağlı olmasını istedi ancak Trump bir takvim uygulanmasında ısrar etti. Biden bu yolu daha da fazla takip etti (Addas, 2023, s. 37-38).

Taliban'ın askeri saldırısının doruk noktası, ABD birliklerinin Mayıs ayında Afganistan'dan çekilmesinden sadece birkaç gün sonra başladı ve grubun 15 Ağustos 2021'de Afganistan'ın başkenti Kabil'e girmesine yol açtı. 2021 yılının önemli uluslararası olaylarından biri de Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi oldu ve bu ülkede yeni bir dönem başladı. ABD- Taliban anlaşması 29 Şubat 2020'de Katar'ın başkenti Doha'da imzalanmış olsa da grubun dünyayı kan dökmeden sarsması nedeniyle 2021 yılı bu konuda belirleyici oldu (Ortaq ve Özer, 2023, ss. 503-504). Taliban Afganistan'da birçok şehri ele geçirdi ve sonunda ülkenin başkenti Kabil'in kontrolünü ele geçirdi. Aralarında cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin de bulunduğu birçok üst düzey yetkili ülkeden kaçtı. Ülkeyi terk etmeye çalışırken Kabil havaalanında çok sayıda kişi öldü. Bu Taliban'ın Afganistan'da ikinci kez iktidarı ele geçirmesiydi. İlk yetki dönemi 1996'dan 2001'e kadardı ve 2021'deki ABD işgalinden sonra sona erdi. ABD bu saldırıyı, Taliban yönetimindeki Afganistan'da eğitimden barınaklara kadar uzanan yelpazede saldırganların yer aldığı 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra gerçekleştirdi.

20 yıl sonra Taliban'ın ciddi bir şekilde ortaya çıkışı bir kez daha tüm dünyayı şok etti. 2001'de Taliban rejiminin sonunu getiren ABD, 2021'de Taliban'ın yükselişinden sorumlu tutuldu. Afganistan'da güvenlik güçlerini hazırlamak için milyarlarca ABD ve NATO doları harcamasına rağmen Taliban, 15 Ağustos'ta tüm ülkenin kontrolünü ele geçirdi (Abbaszadeh Marzbali ve Talshi Kelti, 2022, s. 121). Taliban neredeyse yirmi yıl sonra Afganistan'da nasıl iktidara geldi? 2021 yılının önemli kilometre taşları şunlardır. NATO liderliğindeki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF), 2001'den 2014'e kadar ülkede güvenliği sağlanmasında görev aldı. 2015 yılında NATO'nun ana güçleri, koalisyonun savaş dışı "kararlı Destek" operasyonu kapsamında Afganistan'dan çekildi, Afgan hükümetini desteklemek için 13.000 kişilik bir grup kaldı. 2021'in başlarında ABD başkanı Joe Biden, askerlerin Afganistan'dan çekilmesinin 11 Eylül'e kadar tamamlanacağını duyurdu. Aynı yılın ortasında NATO birliklerinin ülkeden çekilmesi Taliban'ın güçlü bir saldırısına yol açtı (Selahshor, 2022, s.4).

14 Nisan 2021

ABD Başkanı Donald Trump döneminde Taliban ile Doha anlaşması imzalanırken, 20 Ocak 2021'de göreve gelen yeni ABD Başkanı Joe Biden anlaşmada herhangi bir değişiklik yapmadı ve ABD güçlerinin görevinden çekilmesini sağladı. Öncüller, Afgan hükümeti bu kararı onayladı. 14 Nisan 2021'de ABD güçlerinin 11 Eylül 2021'e kadar Afganistan'dan çekileceğini duyuran Biden, Afganistan şehirlerinin kontrolünü ele geçirmek için kampanya başlatan Taliban'a moral verdi (Mohammad Nia ve Pourhasan, 2023, s. 108).

Mayıs 2021

11 Eylül 2021 itibarıyla Amerikan kuvvetlerinin Afganistan'dan çekileceğinin duyurulması ile Taliban, Afganistan kuzeye başta olmak üzere tüm şehirleri ele geçirmeye ve hâkimiyeti altına almaya başladı. Bu arada dünya, 2001 yılı dışında bu kontrolün kan dökülmeden yapılmasına şaşırdı. Taliban sadece yerel halkı susturmayı başarmakla kalmadı, aynı zamanda ABD ile birlikte çalışan Afgan güvenlik personelini de teslim olmaya ve güvenliklerini sağlamaya ikna etti (Selahshor, 2022, s. 6).

Temmuz 2021

Taliban'ın Afganistan'daki ilerleyişi sırasında Amerikan kuvvetleri, Amerikan savaşının önemli bir merkezi olan Bagram Havalimanı'nı boşalttı. Afgan güçleri, Amerikan kuvvetlerinin Bagram şehri yetkilileri veya valilik makamlarıyla herhangi bir koordinasyon olmadan hava üssünü tahliye ettiğini, bunun sadece Afgan güçlerinin moralini değil aynı zamanda hırsızların ve casusların moralini de etkilediğini iddia etti. Hava üssü 2001'den beri ABD'nin kontrolü altındaydı ve Amerikan kuvvetleri ayrılır ayrılmaz yağma ve kargaşa baş gösterdi (Selahshor, 2022, s. 6).

Ağustos 2021

Taliban daha önce Afganistan'da birçok şehir ve vilayeti ele geçirmiş ve çatışmaların yaşanmadığı birçok bölgeyi kontrol altına almıştı. Küçük ve büyük şehirlerin tamamı birkaç gün içinde Taliban tarafından ele geçirildi. Başkan Eşref Gani'nin ülkeden kaçması ve Taliban'ın başkanlık sarayını kan dökmeden ele geçirmesi üzerine Taliban'ın 15 Ağustos'ta Kabil'e girmesi için hazırlıklar yapıldı. Ancak Kabil havaalanında bir kalabalık ülkeyi terk ediyordu. Her yer tam anlamıyla kargaşadan ibaretti. İnsanlar ne pahasına olursa olsun bu ülkeyi terk etmek istiyordu. 17 Ağustos'ta artan kargaşa ve paniğin ortasında Taliban sözcüsü Zabihullah Mücahit bir basın toplantı düzenledi ve kapsayıcı bir hükümet kurma sözü verdi. Ayrıca hayır kurumlarının, büyükelçiliklerin güvenliğinin ve kadınların şeriat kanunlarına göre çalışma ve eğitim alma hakkının güvencesini verdi (Karen, 2022, s. 41).

Kabil'in Taliban tarafından ele geçirilmesinden bu yana kabil havaalanındaki durum gergin. Bazı kişiler Amerikan C-17 askeri kargo uçağının yan tarafından asılı kalarak düşerek hayatını kaybetti. Bu arada 26 Ağustos'ta Kabil Uluslararası Havalimanı'nda ülkeyi terk etmeye çalışan binlerce sivilin ölümüne neden olan bir intihar saldırısı gerçekleşti. DEAŞ terör örgütünün Horasan kolunun sorumluluğunu üstlendiği saldırıda 200'e yakın Afgan asker ve sivil ile 13 Amerikan askeri hayatını kaybetti. 29 Ağustos'ta Kabil Uluslararası Havaalanı'na düzenlenen terör saldırısından üç gün sonra ABD, İŞİD şüphelilerini hedef alan ikinci bir insansız hava aracı saldırısı düzenledi ancak aralarında çocukların da bulunduğu 10 kişilik Afgan aile öldürüldü. Son ABD askeri uçağı, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi için son tarih olan 31 Ağustos'tan saatler önce Kabil'deki Hamid Karzai Uluslararası Havaalanından havalandı ve bu, ABD'nin Afganistan'da yirmi yılı aşkın süren savaşının sonu oldu (İnaç ve Rafiq Sada. 2021, s. 40).

Yabancı birliklerin Afganistan'dan çekilmesinden saatler sonra ABD Başkanı Joe Biden, Afganistan'ın artık Taliban'ın yönetimi altında olduğunu açıkladı. Geri çekilmenin ardından Taliban, Kabil Uluslararası Havalimanı'nın tam kontrolünü ele geçirdi. Bu grubun liderleri ülkenin güvenliğini sağlama, havaalanının yeniden açılması ve eski hükümete bağlı güçler ve çalışanlar için af sözü verdi. Taliban savaşçıları zaferi kutlamak için havaya ateş açtı. Taliban Ağustos ayında Afganistan'da iktidarı ele geçirdiğinde uluslararası toplum yardımı askıya aldı. Aynı zamanda Batılı ülkeler yurt dışına yatırılan milyarlarca dolarlık Afgan varlığını dondurdu. Ancak savaşın harap ettiği Afganistan'ın ekonomik durumu, Taliban'ın yeniden kontrolü ele geçirmesiyle daha da kötüleşti ve ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldı. Birleşmiş Milletler bunu açlık çığı olarak nitelendirdi. Birleşmiş Milletler İnsani işler koordinasyon Ofisi'nin son raporuna göre Afganistan'ın ekonomisi çöküyor, acıl adımlar atılması gerekiyor. Ve yaklaşık 23 milyon insan açlıkla karşı karşıya kaldılar.

Ayrıca terör örgütü "İŞİD'in Horasan kolu" Taliban Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinden sonra birçok ölümcül saldırı gerçekleştirdi. Bu saldırılarda Şii camisinden kabil havaalanına kadar hedef alındılar. Taliban, bu ülkenin milyonlarca insanı açlık ve yoksullukla karşı karşıyayken hükümetini kurdu. Ulusal para birimi dolar karşısında değer kaybetti ve Taliban yetkilileri memur maaşlarının birkaç ay süreyle askıya alınacağını ve yılsonuna kadar tüm borçları kapatmak için ellerinden geleni yapacaklarını itiraf etti. Ancak Afganistan'ın kalkınmasına yönelik binlerce proje belirsizlik atmosferinde. Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından önceki hükümetin tüm

planları iptal edildi. Bu projeler vatandaşların şartları ulusal öncelik programı kapsamında uygulandı. Bu projelerin çoğu Dünya Bankası tarafından finanse edildi. Yoksulluğu azaltmak, sosyo-ekonomik koşulları iyileştirmek ve gençlerin göçünü önlemek amacıyla uygulanan bu programlar artık bir belirsizlik ortamında kaldı (Selahshor, 2022, s. 8).

2. 2021-2024 Taliban Yönetimin Değerlendirmesi

Bundan 3 yıl önce bugünlerde Afganistan kritik günlerden geçiyordu. Taliban güçleri ile Afgan hükümeti arasındaki savaş taşma noktasını geçmişti ve Taliban lehine gerilemeye başlamıştı. Ashraf Ghani Afganistan'dan kaçtığında Kabil de düştü ve Taliban iktidara geldi. Bu not, Taliban yönetiminin siyasi, güvenlik, ekonomik, sosyo-kültürel ve dış politika boyutlarındaki sicilini incelemeyi amaçlamaktadır. Taliban Modern dünyada siyasal sistemdeki belirsizlik ve meydan okuması. Bir ülke içinde yönetimin temeli olan ve uluslararası sistem düzeyindeki temsilcisi olan ilk konu, o ülkenin siyasal sisteminin türü ve temelidir. Taliban, siyasi sistemini İslam Emirliği olarak adlandırıyor ve güç piramidinin tepesinde "Emir el-Müminin" adında bir kişi var. Taliban hükümetinin siyasi başkenti Kabil olmasına rağmen Taliban'ın lideri Kandahar'da bulunuyor. Liderin ardından kabine bakanlarını yönlendiren Raees al-Wozra (Başbakan) var. Taliban liderinin her durumda sahip olduğu yetkilerin tamamı göz önüne alındığında, iki güç merkezi mevcut siyasi sistemin zorluklarından biri gibi görünüyor.

Üzerinden 3 yıl süren Taliban yönetimine rağmen, herhangi bir ülkenin en önemli ulusal belgesi olan anayasa, ideolojik ve pragmatik Taliban arasındaki operasyonun yol açtığı anlaşılan iç zorluklar nedeniyle henüz hazırlanmadı. Ülke hala geçici ve daha dorusu bekçi bir hükümet tarafından yönetiliyor, bu hükümetin en belirgin özelliği koltukların çoğunluğunun Taliban üyelerinin elinde olması.

2.1. Taliban Yönetimi Güvenlik Sağlanması

Taliban'ın yönetim sicilinde en önemli konu güvenlik meselesidir. Taliban hükümeti son üç yılda orduyu, polisi ve istihbaratı yeniden canlandırıp organize ederek tüm Afganistan'da güvenlik yönetimini sağlamayı başardı. Taliban hükümetinin DEAŞ'a yönelik ağır darbeleri, bu grubun merkez çekirdeğinin parçalanıp dağılmasına neden olmuş, operasyonel gücü önemli ölçüde azalmıştır. Taliban yönetiminin ilk aylarında aylık saldırı sayısı 20'nin üzerine çıkan IŞİD saldırılarının sayısı, yönetimin üçüncü yılının son aylarında sıfır veya bir vakaya ulaştı. Taliban'ın diplomasisi ve askeri eylemleri sonucunda direniş grupları son 3 yılda hiçbir şey başaramadı. Tacikistan dışında hiçbir ülke bu gruplara ev sahipliği yapmıyor. 2 ana silahlı muhalif grubun operasyonel seviyesi sınırlı ve sadece düşük seviyeli operasyonlara özeldir ve bu gruplar Taliban hükümeti için bir tehdit olarak görülmemektedir (Moradian, 2024).

2.2. Taliban Ekonomi Alanındaki Üç Yıllık Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

Ekonomik açıdan Taliban'ın son üç yıldaki performansı değerlendirilebilir. Taliban hükümeti iktidara geldiğinden beri hükümet gelirlerini artırmak için dört şeye odaklandı; Gümrük gelirleri, vergi tahsilatı, artan ihracat ve madencilik. Adil olmak gerekirse Taliban hükümetinin dört alanda da neredeyse başarılı olduğu söylenmelidir. Taliban hükümeti gümrükleri iyi yöneterek gümrük gelirlerinin merkezi ve yerel mafya gruplarının elinde olduğu duruma son verdi. Benzeri görülmemiş bir şekilde vergi toplamak, yabancı ülkelere ihracatı önemli ölçüde artırmak ve en önemlisi madencilik alanında yerli ve uluslararası şirketlerle büyük ölçekli sözleşmeler yapmak, Cumhuriyet rejiminin yapamadığı büyük ölçekli sözleşmeler yapmak 20 yıllık dönemde başarıyı yakalayın. Bu vakalara ek olarak Taliban hükümeti, Afganistan'ın bunu kullanarak iyi bir ekonomik büyüme sağlayacağı Ghosh Tepe Kanalı'nın inşası gibi büyük ekonomik projeler üstlendi. Karayolu, demiryolu, baraj inşaatı ve elektrik üretimi alanındaki altyapı projelerinde yerli ve yabancı şirketlerle patlama yaşanıyor (Ekonomi Dünyası, 2024).

Ancak Taliban hükümetinin ekonomik başarıları yalnızca hükümetin gelirini artırdı ve halkın tablosunda önemli bir değişiklik olmadı. İşsizlik oranı arttı ve Afganistan'ın yoksul ve aç nüfusunda herhangi bir değişiklik olmadı. İstatistiklere göre Afgan halkının önemli bir kısmı dış yardıma bağımlı, bu yardımın kesilmesi halinde insani felaket yaşanacak. İşsizlik ve yoksulluğa ilişkin ekonomik göstergeler uzun vadede değişebilir ancak şu anda bu vakalar Taliban hükümetinin sicilinde olumsuz noktalar olarak görülüyor.

Geçtiğimiz üç yılda Taliban'ın ekonomik faaliyetleri Taliban'ın birçok güçlü ve zayıf yön gösterdi. Dikkate değer güçlü yönlerden biri Taliban'ın madencilik ortakları oluşturma ve ülkenin doğal kaynaklarını kullanma becerisidir. Taliban, Çin ve diğer bazı ülkelere madencilik şirketlerini kendine çekerek gelirinin bir kısmını maden kaynaklarının çıkarılması ve satışı yoluyla elde edebildi. Madencilik ve sanayi sektörlerine yatırım yapan bu madencilik ortakları, Taliban'ın yeni finansman kaynakları elde etmesine ve bazı durumlarda geçici olarak ekonomik istikrarı korumasına yardımcı oldu. Ayrıca Taliban, aşırı dış dalgalanmalara karşı Afgan para biriminin değerini nispeten sabit tutmayı başardı. Ekonominin ciddi baskı altında olduğu bir ortamda bu göreceli başarı, Taliban'ın döviz kaynaklarını en iyi şekilde yönetme ve iç döviz kurunu kontrol etme çabalarını gösteriyor. Bu sayede Taliban, para biriminin değerinin tamamen düşmesini engellemeyi ve ülkede bir miktar finansal istikrar sağlamayı başardı (Ekonomi Dünyası, 2024).

Ancak önemli zafiyeti de var. Yoksulluk ve işsizlik hala yüksek düzeyde kalıyor ve bu konu, özellikle ekonominin ciddi baskı altında olduğu bir ortamda ciddi bir sorun haline geldi. Yeni iş fırsatlarının yaratılamaması ve ekonomik kaynakların etkin yönetilememesi ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, çeşitli ekonomik sektörlerdeki yolsuzluk ve şeffaflık eksikliğiyle ilgili zorluklar, ekonomik ve sosyal sorunların ağırlaşmasına katkıda bulunmuştur. Genel olarak, maden yatırımlarını çekmede ve Afgan para biriminin değerinin göreceli olarak kontrol edilmesinde elde edilen bazı başarılarla rağmen, Taliban yönetimi altındaki Afganistan'ın ekonomik durumu hâlâ yoksulluk ve işsizlik gibi ciddi sorunlarla karşı karşıyadır ve bunların iyileştirilmesi daha kapsamlı bir çalışma gerektirir.

2.3. Taliban Hükümeti, Dikkat Çekici Başarısından Uyuşturucu Ekimini Yasaklanması

Uyuşturucu ekimini engelleme alanındaki zayıflığına kadar sürprizler yaratmayı başardı. Cumhuriyetçi sistem, ABD ve İngiltere gibi yabancı destekçilerinin de desteğiyle hem uyuşturucu ekimiyle mücadelede başarısız oldu hem de Afganistan'ı uyuşturucu üreten ülkeler arasında üst sıralara taşıdı. Ancak uluslararası ve yabancı kuruluşlara göre Taliban liderinin talimatı sonucunda uyuşturucu ekimi yüzde 90 oranında azaldı. Ancak komşu ülkeler ve uluslararası izleme kuruluşları iki önemli sorundan şikâyetçi. Birincisi, depoların dolu olması sonucu Afganistan'dan uyuşturucu kaçakçılığının devam etmesi, ikincisi ise endüstriyel uyuşturucuların üretimi ve ticaretinin artması. Bu iki olay Taliban'ın haşhaş ekimini kontrol etme konusundaki başarılı geçmişine zarar verdi (Khademi Rad, 2024).

Elbette Taliban rejimi de Afgan ekonomisine ve muhtemelen rejimin kendi çıkarlarına zarar veren ciddi hatalar yaptı. Bu hatalardan biri de üst üste üçüncü yıldır ciddi bir şekilde uygulanan haşhaş ekimini yasaklama planının uygulamaya konulmasıdır. Plan, daha yoksul kırsal hanelerin (çoğunluğu Peştun olan) 1 milyar dolarlık gelir kaybına neden oldu; Ülkede yeterli iş imkânlarının olmaması nedeniyle geçimini afyondan sağlayan aileleri karanlık bir gelecek bekliyor. Bu planın sürmesi pek mümkün değil çünkü diğer ekonomik faaliyetler bu sektörü öldüremez; Ayrıca bu plan, uyuşturucunun komşu ve bölge dışı ülkelere akışını da durdurmayı başaramadı. Her ne kadar afyon rezervi olan zengin toprak sahipleri, yasaklama planının uygulanmasıyla ortaya çıkan fiyat artışından iyi paralar kazansa da, bu rezervlerin tükenmesi, kamuoyunda plana karşı duyarlılığın daha da artmasına neden olabilir (Eslami, 2023, s. 128).

2.4. Taliban Yönetimi Sosyo-Kültürel Alanda Olumsuz Etkileri

Afganistan'da 15 Ağustos 2021'de bir kez daha iktidarı ele geçiren Taliban, kız çocuklara ve kadınlara yönelik giderek artan kısıtlamalar getirdi. Son 3 yıldır Taliban yönetiminin sosyo-kültürel alanda iyi bir performans sergilemediğini gösteriyor. Taliban hükümeti, kadınların ve kız çocuklarının çalışmasını ve eğitimini kısıtlayarak ve halka kültürel yasaklar uygulayarak yalnızca insanların hükümetten memnuniyet düzeyine zarar vermekle kalmadı, aynı zamanda uluslararası tanınmalarının önünde de ciddi bir engel oluşturdu (Khalidi, 2022, s. 13). Taliban'ın iktidara gelmesinin üzerinden üç yıl geçtiğine kadınlara yönelik ayrımcı politikalarında herhangi bir değişiklik ve esneklik belirtisi görülmediği gibi kadınların yaşanmasını çeşitli alanlarına yönelik kısıtlamalar da her geçen gün yoğunlaştı.

2.5. Taliban'ın Üç Yıllık İç ve Dış Politikasını Değerlendirilmesi

Afganistan'ın yöneticisi olan Taliban, Afganistan'ın, son üç yılda birçok iç ve dış politika uyguladı. İç politikada Taliban, İslam şeriatının belirli bir yorumuna dayalı olarak güçlerini pekiştirmeye ve düzen kurmaya çalıştı. Bu politikalar arasında, özellikle kadın hakları ve sivil özgürlüklere yönelik ciddi sosyal kısıtlamalar, medyaya yönelik ciddi kısıtlamalar ve ülkenin çeşitli bölgelerinde katı yasaların uygulanması yer alıyor. Taliban ayrıca siyasi ve askeri muhaliflerini bastırmaya ve Afganistan'ın tüm bölgeleri üzerinde tam kontrol sağlamaya çalıştı. Taliban ayrıca dini ve kültürel kısıtlamalar getirerek Şiilerin kamusal ve dini alanlara katılımını engellemeye çalıştı. Bu tedbirler insan hakları örgütleri ve uluslararası toplum tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiş ve Afgan Şiileri arasında güvensizliğin ve korkunun artmasına yol açmıştır (Ortaç ve Özer, 2023, s. 509).

Dış politika alanında Taliban uluslararası meşruiyet kazanmaya çalıştı ancak birçok zorlukla karşılaştı. Her ne kadar bazı ülkeler Taliban ile diplomatik temas kurmuş olsa da birçok hükümet hâlâ onları resmi olarak tanımayı reddediyor. Taliban, başta Pakistan, Çin ve Rusya olmak üzere komşu ülkelerle ve bölgeyle ilişkilerini güçlendirmeye çalıştı. Ancak ekonomik sorunlar ve iç zorluklar bu ilişkilere engel olmuştur. Genel olarak Taliban'ın bu üç yıldaki politikaları, iç gücü pekiştirme ve uluslararası destek çekme çabalarının bir bileşimi olmuş ancak iç ve dış kısıtlamalar ve muhalefet nedeniyle bu alanlardaki başarıları sınırlı kalmıştır.

2.6. Taliban'ın Tarafsız ve Ekonomi Odaklı Dış Politika

Taliban hükümeti, dış politika alanında bölgesel ve uluslararası çatışmaları önlemek amacıyla dünyayla etkileşiminde tarafsızlık ilkesini temel almış ve ekonomisine odaklı bir politika benimsemiştir. Diğer ülkelerle etkileşim düzeyini artırmaya çalışıyor. Bu amaçla Taliban hükümeti, Afganistan'ı bölgesel bir geçiş merkezi haline getirebilecek planları ciddi bir şekilde ortaya koymuş ve bu konuda aktif diplomasi üstlenmiştir. Bununla birlikte, Filistin krizi ve Gazze savaşı bağlamında Taliban hiçbir taviz vermedi ve açık ve net bir tutumla İsrail'in suçlarını kınadı ve Filistinli Mücahitlerin tutumuna destek ilan etti. Genel olarak Taliban Hükümeti bazı alanlarda parlayarak iç ve dış alanlarda destek elde etmeyi başarsa da aynı zamanda bu hükümetin bazı politika ve davranışları onun başarılarının gölgelenmesine neden olmuş ve uluslararası tanınmanın önünde engel teşkil etmiştir.

Örneğin Taliban hükümeti siyasi alanda açık ve tanımlanmış bir temele sahip değil ve bu faktör orta vadede Taliban hükümetini ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakacak. Öte yandan Taliban liderlerinin başkalarının karar alma yapısına katılmasına olanak tanıyan bir temel oluşturma konusundaki isteksizliği, hükümete yönelik memnuniyetsizliğin yayılmasına neden olabilir. Ayrıca Afgan toplumunun yarısının çalışma ve eğitim yasağının devam etmesi, dini ve sosyo-kültürel kısıtlamaların uygulanması da insanların hükümetten memnuniyet düzeyini doğrudan etkiliyor. Taliban yönetiminin üzerinden 3 yıl geçti ve bu konularda istişare gibi gerekçelerin kabul edilmesi halk tarafından kabul edilebilir bir durum değil.

Kısa vadede mevcut durumun devam etmesi önemli bir etki yaratmayabilir ancak uzun vadede devam etmesi halinde iç ve dış talebi bir araya getirebilir. Bu faktörle birlikte yoksulluk ve işsizliğin varlığı, Afganistan tarihinin bu tür krizlerle dolu olduğu büyük bir kriz yaratabilir.

2.7. ABD'nin Taliban Hükümetine Karşı Tutumu

Amerika, yıpratma savaşının ardından nihayet Katar'ın başkenti Doha'da Taliban grubunun temsilcisiyle imzalanan anlaşmayla 14 Ağustos 2021' yılında Afganistan'dan ayrıldı. Amerikan ordusunun ve NATO müttefiklerinin Afganistan'dan çekilmesi sonucunda 20 yıllık ABD'nin desteğiyle kurulan Afganistan Cumhuriyeti'nin sistemi tüm yapılarıyla çöktü Cumhuriyet sisteminin çökmesiyle birlikte Taliban iktidara geldi ve İslam Emirliği sistemi Afganistan'ı yeniden yönetmeye başladı. Taliban'ın Afganistan'ı yönetmesinin üzerinden üç yıl geçti. Bu arada akla gelen sorulardan biri de ABD'nin bu üç yılda Taliban'a karşı ne yaptığı ve Taliban'ın Afganistan'daki egemenliğine karşı gelecekte ne yapacağıdır. Bu sorunun önemli olduğu düşünülüyor çünkü Amerika'nın Taliban'a karşı davranışı, bu grubun Afganistan'daki egemenliğinin kaderi üzerinde temel bir etkiye sahip (Simbar ve Taghi Musavi ve Jansiz. 2024: 218-219).

Amerika'nın son üç yılda Taliban hükümetine karşı tutumu birkaç noktayı gösteriyor. Birincisi, ABD'nin Taliban hükümetini doğrudan ya da direniş grupları aracılığıyla devirmeye niyeti yok. Son üç yıldır Amerika'nın Taliban hükümetinin devrilmesi fikrine ciddi şekilde karşı olduğu ortaya çıktı ve bu niyeti Amerika'nın Taliban'la olan etkileşiminden, siyasi ve askeri grupların istek ve taleplerini göz ardı etmesinden de açıkça anlaşılabilir.

İkincisi, Amerika Afganistan'ı yalnız bırakmadı, Afganistan'a yaptığı sürekli yardımlarla insani krizin ve ülke ekonomisinin çöküşünün önüne geçti. Taliban hükümetine verilmese de haftalık olarak Afganistan'a giren 40 milyon dolarlık paketler Afgan ekonomisinde önemli rol oynadı.

Üçüncüsü, güvenlik açısından Amerika Afganistan'ı göz önünde tutmadı. Doha anlaşması her iki tarafı da bazı konularda yükümlü kılıyor ve ABD açısından El Kaide ile mücadele en önemli madde. Buna göre son 3 yılda Doha'da Amerikalı yetkililer ile Taliban hükümetinin istihbarat ve askeri temsilcileri arasında en az iki toplantı gerçekleşti. Ayrıca ABD, Afganistan'ın hava sahasını ele geçirerek Taliban hükümetini izliyor. Afganistan'ın farklı illerinin semalarında insansız hava araçlarının sürekli uçuşu bunu gösteriyor.

Dördüncüsü, ABD, Taliban hükümetinin direniş ve muhalif gruplarını kendisine karşı kullanmasa da, IŞİD grubunu hem Taliban hükümetine baskı yapmak hem de Afganistan'daki dolaylı varlığına bahane olarak kullanıyor.

Beşinci nokta, Taliban hükümetinin uluslararası alanda tanınmasının önündeki en büyük engel Amerika'nın kendisi olmasına rağmen, Afganistan'ın uluslararası ortama yeniden entegrasyonu “uyum bütünleşme” olarak adlandırdığı şey için, Birleşmiş Milletler aracılığıyla Doha süreci gibi programları başlatmış olmasıdır. Bu sayede iki ana hedefe ulaşmak; Birincisi, Taliban hükümetiyle etkileşim alanında bölge ve Afganistan çevresindeki ülkelerle rekabet edebilmek, ikincisi ise Washington'un düşündüğü modelleri kabul ederek Taliban hükümetini kendisini uluslararası tanınırlığa yaklaştırmaya ikna etmek. ABD'nin son üç yıldaki davranış ve eylemlerine yönelik yatıştırma stratejisinin uygulanmasının ardından Washington'un Taliban hükümetine yönelik yatıştırma stratejisini kullanmaya devam edeceği öngörülüyor. Amerika, Taliban hükümetini devirmeye çalışmadığı gibi onun zayıflamasına da izin vermiyor ve bu nedenle BM ve diğer yardım kuruluşları aracılığıyla Afganistan'a yardım gönderiyor (Âmini. 2023).

Amerika'nın gelecekte Taliban muhalif gruplarını kullanmak istemesi pek olası görünmüyor çünkü Afganistan'da bir iç savaşın ortaya çıkması Amerika için arzu edilen bir seçenek değil ve Washington'un bölgedeki çıkarları doğrultusunda. Ancak görünen o ki Amerika, hedeflerine

ulaşmak için IŞİD grubunu Afganistan'da aktif tutacak. Kontrol dan kalksa bile IŞİD Horasan'ı ele geçirecek ve onun kontrolden çıkmasına izin vermeyecektir.

Taliban hükümetinin tanınması kısa vadede ABD'nin gündeminde değil. Washington, Taliban hükümetini tanımamanın bahanesi olarak insan hakları sorunlarını gösterse de, öncelikle ABD'nin Taliban hükümetini tanımaya yönelik hazırlıklarının ABD'nin iç koşulları açısından daha fazla zamana ihtiyacı olduğu, ikinci olarak da şurası kesindir ki; ABD, güvenlik açısından Taliban hükümetini rehin olarak tanıyacak. İstek ve çıkarlarını kontrolü altında tutacak(BBC NEWS, 2024).

Afganistan'ı üç yıl yönettikten sonra Taliban hükümeti, gücünü pekiştirmesine ve İslam hukukunun katı versiyonunu uygulamasına rağmen bazı diplomatik kazanımlar elde etti. Taliban'ın Afganistan'daki yönetimi, özellikle kadınlara yönelik ciddi kısıtlamalar nedeniyle hâlâ hiçbir ülke tarafından tanınmıyor. Ancak Afganistan'daki insani krizin derinleşmesine ilişkin endişeler, terörizm tehdidi ve pratik değerlendirmeler, Taliban'la bazı uluslararası ilişkiler kurulmasına yol açtı. Katar, ekonomik meseleler ve narkotikle mücadele çabalarıyla ilgileniyordu Heyete başkanlık eden Taliban hükümetinin üst düzey sözcüsü Zabihullah Mücahit, bu toplantının "Afganistan'ın tecritten çıktığının" bir başka kanıtı olduğunu söyledi.

Şu anda komşu, bölge ve Müslüman ülkelerle çok iyi ilişkilerimiz olduğunu belirten Mücahit, "Afganistan'da 40'a yakın ülkenin büyükelçiliği veya konsoloslugu var."

Batılı ülkelerin Kabil'deki büyükelçilikleri üç yıldır kapalıyken; Pakistan, Çin, Rusya, İran ve Orta Asya cumhuriyetleri henüz yasal olarak tanınmamasına rağmen Kabil ile fiilen diplomatik ilişkiler kurmuş durumda. Rusya da Taliban'ı terör örgütleri listesinden çıkarmaya hazırlanıyor. Pekin, bu örgütün ele geçirilmesinden bu yana ilk büyükelçisini de Kabil'e atadı. IŞİD'in Horasan kolunun artan güvenlik tehdidinden duyulan korku, Taliban'ın Birleşmiş Milletler ile etkileşimine de zemin hazırladı. Birleşmiş Milletler IŞİD'in Horasan'ın Avrupa'ya yönelik en büyük yabancı terör tehdidi olduğu konusunda uyarılmıştı.

Afganistan'ın artık savaş dışı kalmasına ve ekonomisinin zor durumda olmasına rağmen Taliban yetkilileri hâlâ ulusal bütçelerinin büyük bir kısmını güvenlik konusuna ayırıyor. Aynı zamanda Mücahit, IŞİD tehdidinin abartıldığına inanıyor (Şeyhanlıoğlu, 2024, s. 102).

3. Sonuç

Afganistan 1979 yılında SSCB'nin tarafından işgal etmesiyle son kırk beş yıl boyunca ülke istikrarsızlık, güvenlik sorunları, ekonomik kriz, iç savaşları, terör saldırıları ve farklı etnik yapısından kaynaklı iktidar mücadeleleri görülmüştür. 1989 yılında SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesiyle başlayan iç karışıklık sonrası, 1992 yılında SSCB'nin desteklediği Dr. Muhammed Necibullah'a iktidarının devrilmesiyle ülkede iç savaş başlamıştır. 1992 yılında iç savaşın da etkisi ile zaten ülkede var olan ekonomik krizi, yoksulluk ve güvenlik sorunları daha da ağırlaşmıştır. Bu dönemde Mücahitler arasındaki iktidar mücadelesi, Afganistan'a 1979- 1989 arası görülen SSCB işgalinden daha fazla zarar vermiştir. Mücahitler arasındaki mücadele ve artan yolsuzluk, gasp, tecavüz, açlık ve halkın can ve mal güvenliğinin olmaması gibi nedenler halkı yeni arayışlar içerisine itmiştir. 1994 yılında Afganistan'ın güneyinde ortaya çıkan ve Taliban ismiyle anılan örgütün kısa sürede Kandahar'ı ele geçirmesiyle bölge kontrolü sağlamıştır. Böylece halk Taliban'ı bir kurtarıcı olarak görmüştür. Taliban'ın Kandahar'ı ele geçirdikten sonra diğer kentlere yönelerek 1995 yılında Herat ve 1996 yılında Kabil'i ele geçirmesi beş yıllık (1996-2001) Taliban iktidarı dönemi başlamıştır. Taliban iktidarı ele geçirmesiyle şeriat kurallarına dayalı Afganistan İslam Emirliği'ni kurmuştur. Bu süreçte Taliban önceleri bir kurtarıcı olarak görülse de, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra ülkede ağır insan haklarını ihlal eden uygulamaları ile kısa sürede halktan tepki görmüştür. Taliban'ın Afganistan'da eğitime kısıtlaması özellikle kızlara ilkokuldan sonrası yasaklanması ze kuşağı en büyük zararlarından biridir. Taliban tarafından çoğu tarihi eserleri yok

etmiştir, örneği Bamyana ilindeki Buda heykelleri 2001 yılında Taliban tarafından yıkıldı. Taliban dönemi Afganistan'ın gerek iç gerekse de dış politika açısından en karanlık dönemi olduğunu ifade etmek mümkündür. Taliban rejimini, başta Pakistan olmak üzere Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri dışında hiçbir ülke tanımamıştır. Taliban'ın ülke içindeki insan haklarını ihlal eden uygulamaları ve uluslararası toplumun koşullarını kabul etmemesi rejimin tanınmasına engel olmuştur. Bu çerçevede, Taliban heyetinin tanınmaya yönelik başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesiyle görüşmeler gerçekleştirmiş ve tanınmaya yönelik uluslararası meşruiyet elde etmeye çalışmıştır. Taliban tüm çabalara rağmen tanınma konusunda kesin başarı sağlayamamıştır.

2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesiyle kısa bir süre Kandahar'a geri çekilen Taliban, 2006 yılından itibaren NATO ve müttefiklerine karşı saldırılarına yeniden başlamıştır. Bu süreçte Afgan güvenlik güçlerine ile NATO birliklerine ağır kayıplar verdiren Taliban, 2014 yılı itibarıyla Afgan hükümeti ile müzakere ve barış görüşmelerini başlatarak. Uzun bir süreçten sonra 29 Şubat 2020 yılında Taliban ve ABD arasında imzalanan "Afganistan'a Barış Getirme" Doha anlaşmasıyla 20 yıl sonra tekrar hâkimiyet alanına genişleterek ülkenin büyük bir kısmında kontrolü sağlamıştır. Ağustos 2021 yılında, 13 gün içinde ülkenin 34 ilinden 20 iline ele geçirerek 15 Ağustos 2021'de Başkent Kabil'i ele geçirmesiyle 20 yıl sonra tekrar Afganistan'a hâkim olmuştur. Taliban'ın iktidarı yeniden ele geçirmesiyle uluslararası topluma ve Afgan halkına yönelik verdiği vaatleri geçici hükümetin oluşumu sonrası uygulamaları ile gerçekleştirmemiştir. Bir önceki iktidar döneminde Taliban rejimini tanıyan ülkeler dahi, yeni Taliban rejimini tanımakta temkinli davranmaktadır. Taliban, geçici hükümetin oluşturulmasıyla tanınma, ekonomik ve insani yardım konusunda bölgesel ve küresel anlamda diplomasi turlarına başlayarak başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesi ve BM dâhil birçok uluslararası kuruluşlarla bir araya gelmiştir. Ancak Taliban Emirliği son üç yıldır, uluslararası toplumun koşulları yerine getirmemesi ve eski uygulamalarını tekrardan uygulamaya koymasıyla insani yardım dışında, gerek tanınma, gerekse de ticari ve ekonomik işbirliği konusunda hiçbir olumlu sonuç elde edememiştir. Yani Taliban yönetiminin Şangay İşbirliği Örgütü'nün çatısında altında bulunan ülkelerden Çin, Rusya ve İran ile daha yakın iletişim halinde olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Çin, ABD'nin bölgeden çekilmesiyle en belirleyici aktör olarak başta "güvenlik, ekonomik ve ülkenin yeniden inşaa süreci" gibi konularda Taliban'la daha yakın işbirliği içerisinde olarak bölgesel istikrarın sağlanması için Afganistan'ın ekonomik ve altyapı projelerine katkı sağlayacak güçlü bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Taliban'ın yeni iktidar döneminde iç ve dış politikasında temelde değişen hiçbir şey olmadığı düşünülmektedir. Taliban'ın ikinci iktidar döneminde, birinci döneme göre daha planlı ve sistematik bir şekilde hareket ederek, uluslararası topluma karşı nasıl hareket edeceğini bilerek, sosyal medyayı ve propaganda unsurlarını kendi lehine kullanarak uluslararası toplum tarafından meşruiyet kazanma arayışında olduğu görülmektedir. Ayrıca Taliban'ın Afganistan'a kalıcı barış ve huzur getireceği belirsiz olmakla birlikte ülkede güvenliği sağlama konusunda da başarılı olacağı şüphelidir. Taliban'ın güvenlik konusunda kayda değer bir başarı elde ederek, iç politikadaki radikal ve katı uygulamalarını esnetmesi halinde Şangay İşbirliği Örgütü'nün çatısı altındaki ülkelerle olan yakın ilişkisi ve yapacağı yeni ticari, ekonomik ve alt yapı projeleri ile Taliban rejiminin bu ülkeler tarafından tanınmasının muhtemel olabileceği düşünülebilir.

Kaynakça

- Abbas, H. (2023). *The return of the Taliban: Afghanistan After the Americans Left*. Yale University Press.
- Abbaszadeh Marzbali, M., & Talshi Kelti, K. (2022). Taliban and restoration of sovereignty; strong movement, weak nation state. *Quarterly Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 4(13), 116-121.
- Aksu, F. ve Özdemir, A. Y. (2021). Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesi: Türkiye'de Ulusaşırı dayanışma ve savaş gönüllülüğü. *Ortadoğu, Etütleri*, 3(13), 363-394.

- Almaq, M. (2023). Taliban İslam Emirliği'nin düşünce temellerinin incelenmesi. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 9(51), 171-172.
- Âmini, S. (2023). <https://8am.media/fa/americas-withdrawal-and-the-prospect-of-its-relationship-with-the-Taliban/>.
- BBC NEWS. (2024). *BM'nin Katar'ın Başkenti Doha'daki "Afganistan" konulu 3'üncü Toplantısına.*
- Dawlatyar, A. (2021). The factors that led to the Taliban's return to power and the future of Afghanistan. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 441-445.
- Es-Suri, E. (2018). *Afganistan, Taliban ve İslam'ın bugünkü savaşı*. İstanbul: Küresel Kitap Yayınları.
- Eslami, A. (2023). Neo-Talibanism in Afghanistan and the National Security of the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*. 5(17), 128.
- Fasihi, A., & Khorasani, R. (2021). Jihad and the political in Afghanistan (1978-1988). *Iranian Research Paper on International Politics*, 2(11), 280-290.
- İnaç, H. (2021). *Uluslararası güvenlik, yenedünya düzeni ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 229-236.
- İnaç, H. ve Rafiq Sada, M. (2021). *Taliban'ın Afganistan'ı devlet, toplum, siyaset*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 40-186.
- Karakaya, İ. ve Nazari, M. (2022). Afganistan'da Taliban iktidarı dönemleri (1996-2001 ve 2021 sonrası) ve Afganistan dış politikası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 150-151.
- Karen, F. (2022). Afganistan'da Taliban yönetiminin küresel ve bölgesel etkileri. *Kongre Bildiri Kitapçığı*. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Kaya, R. ve Bayar, E. (2022). Afganistan'da Taliban iktidarı sonrası Orta Asya bölgesel güvenliği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7, 147-180.
- Khademi Rad, Z. (2024). *Taliban hükümetinin iktidara gelişinden 3 yıl sonraki durumu*. Doğu Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Khalidi, N. A. (2022). *Taliban ve Afganistan'ın geleceği*. KRD: Academia Press.
- Khosravi, A. R., & Fayaz, A. N. (2023). Afghanistan's internal developments and the change in the US foreign policy strategy. *Central Eurasian Studies*, 1(16), 116-117.
- Mohammed Nia, M., & Pour Hasan, N. (2023). US military withdrawal from Afghanistan and turn to east saia, transition to forced hegemony. *International Studies Journal*, 1(20), 100-108.
- Ortaç, B. ve Özer, M. A. (2023). Afganistan'da son dönem gelişmeler kapsamında siyasal ve toplumsal yapının değişimi ve dönüşümü. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 497-519.
- Rezaee, A. (2020). *11 Eylül sonrası Afganistan'daki savaş ve savaş mağdurları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Üniversitesi. Kahramanmaraş
- Selahshor, H. (2022). *Taliban 20 yıl sonra Afganistan'a nasıl hâkim oldu*. İstanbul: Anadolu Haber Ajansı.
- Simbar, R., Taghi Musavi, S. ve Jansiz, A. (2024). Naqsh Amrika dar tahvalat siyasi Afganistan (2001-2021). *Uluslararası İlişkiler Araştırmalar Dergisi*, 13(14), 2018-2019.

- Şeyhanlıoğlu, H. (2024). İmparatorluklar Mezarlığı, Büyük Oyun, Savaş, Taliban *Asya'nın kalbi Afganistan*. İstanbul: KDY Akademi, 98-102-163.
- Taliban ve Ekonomi Odaklı Dış Politikası. (2024). Ekonomi Dünyası. *İran Sabah Gazetesi*.
- Yazıcı, O. (2010). Afganistan'daki otorite boşluğunun tarihi temelleri ve bölge güvenliği üzerindeki etkileri. *History Studies International Journal of History*, 2(1), 219-237.